

Урок № 1

Тема уроку. Вступ. Роль і місце літератури в житті нації

Мета: з'ясувати роль і місце літератури в житті нації; дослідити розвиток літератури; визначити особливості аналізу твору як в історичному, так і в естетичному контекстах; розвивати естетичні читацькі смаки, вміння сприймати тексти художньої літератури та аналізувати його, спостерігати, узагальнювати, робити висновки; формувати кругозір, світогляд; виховувати поважне ставлення до національної художньої літератури, її митців; прищеплювати любов до книги як джерела знань.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портретна галерея українських письменників, творчість яких вивчається в 9 класі; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за питаннями

Що вам відомо про художню літературу як вид мистецтва?

Які твори художньої літератури, на ваш погляд, є популярними і актуальними?

Вмотивуйте, чи складно бути письменником? Що необхідно знати людині-митцю для написання творів?

Що зображує майстер слова у своїх творах? (Важливі характерні події, явища, риси вдачі людей, змальовує словами художні образи)

Яким чином твори літератури пов'язані з національним вихованням українців?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні ми вирушаємо в нову цікаву подорож «Шляхами літератури 9 класу». Сподіваюсь, вам вона дуже сподобається.

Ви познайомитеся з новими письменниками, творами усної народної творчості, пізнаєте багато корисного й необхідного.

2. Роль і місце літератури в житті нації

Слово «література» походить від латинського *littera* — буква. Пряме значення цього слова — те, що написане буквами. Пізніше воно набрало трохи іншого змісту: література — це те, що створене письменниками й записане на папері.

До художньої літератури належать різні твори (оповідання, повісті, п'єси, вірші тощо), у яких розповідається про життя, працю, боротьбу людей, їх почуття, внутрішній світ, описується природа.

Українська література на всіх етапах її розвитку була тісно пов'язана з життям нації: відбивала її побут, звичаї, мораль, безпосередньо відгукувалася на болі трудівників та їхнє прагнення до кращого життя.

3. Розвиток української літератури

Історико-літературний процес поділяється на:

давнію літературу (XI-XV ст.);

стару літературу (XVI-XVIII ст.);

нову літературу (XIX — поч. XX ст.):

а) перших десятиліть XIX ст.;

б) 40-60-х років;

в) початку 70-90-х років;

г) кінця XIX — початку XX ст.;

новітню (XX ст.);

сучасну (теперішній час).

4. Творча індивідуальність митця

Митець — той, хто пише художні твори. Особа, для якої літературна діяльність є професією.

Кожний письменник уважно вивчає навколишню дійсність, події, людей, стосунки між ними, різні явища природи. Все побачене й почуте він обдумує й визначає, що добре, корисне, що

погане, шкідливе, а також, що важливе, характерне, що другорядне, випадкове. У своїх творах письменник зображує важливі, характерні події, явища, риси вдачі людей, змальовує словами художні образи. Проте митець не тільки зображує словами образи людей, подій, явищ, предметів, а й виражає своє ставлення до них.

5. Художній твір — нова естетична дійсність, що «вбирає» свій час і є носієм загальнолюдських цінностей

Естетичне виховання, серцевиною якого є художнє виховання — виховання мистецтвом,— важливий фактор суспільного життя і необхідна умова розвитку творчих сил людини, підготовки її до праці. Це специфічний засіб цілеспрямованого формування духовно багатой, всебічно розвиненої особистості, здатної перетворювати соціальну дійсність, творити красу, гармонію в матеріальній сфері і людських почуттях. Мати всіх мистецтв — художня література.

Сучасна література має великий вплив на формування морально-естетичних, ідейно-світоглядних і громадянських позицій шкільної молоді.

7. Теорія літератури

7.1 *Аналіз художнього твору* — з'ясувати історію його написання, ідейно-тематичне спрямування, особливості жанру, композиції, сюжету, охарактеризувати образи. Розрізняють аналіз прозаїчного і поетичного творів.

7.2. *Контекст* (від лат. *conīex*Шв — сплетення, з'єднання) — система значень та понять, яка виражає незмірно більше, ніж безпосередній сенс слів, які її складають. Контекст визначає єдність смислового змісту та мовленнєвої форми, закінченість смислового забарвлення, виражає ставлення того, хто говорить, до того, про що говориться.

7.3. *Естетика* — наука про чуттєве емоційне сприйняття дійсності, про діяльність, в основі якої є уявлення про красу та її результати, зокрема мистецтво. Вона заслуговує на увагу людини, адже дає знання, як поводитися у світі (етикет), як одягатися зі смаком, як красиво і зручно організовувати своє робоче місце (дизайн); сприяє розвитку духовного світу особистості і допомагає використовувати на практиці естетичні знання. Наука естетика надає людині знання, формує творчі якості, потребу сприймати красу і отримувати від неї насолоду, бажання спілкуватися з мистецтвом і розуміти його.

V. Закріплення вивченого матеріалу

VI. Підсумок уроку

Міні-дискусія «Що важливіше в житті сучасної людини: книги чи комп'ютер?»

Домашнє завдання

Ознайомитися зі змістом родинно-побутових пісень, дослідити процес виникнення фольклору.

Урок № 2

Тема уроку. Родинно – побутові пісні

Мета уроку: ознайомити школярів з родинно-побутовими піснями, особливостями їх складання; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, наводячи переконливі аргументи, приклади з життя; виховувати почуття поваги до давньої культурної спадщини свого народу.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: бібліотечка з творами народних пісень, звукозапис їх виконання (музика М. Лисенка), дидактичний матеріал (тестові завдання).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями

Що вам відомо про пісню як жанр народної творчості?

Хто були творцями пісень, з якою метою вони складалися?

У чому полягають особливості написання пісень? Яким чином вони розповсюджувалися?

Як пісня пов'язана з життям народу? Чому її вважають бездонною душею українського народу, його славою?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

2. Багатство і розмаїття українського фольклору

2.1. Фольклор (анг. *folk* — народ, *lore* — знання, мудрість) — сукупність різних видів і форм масової словесної художньої творчості; усні народні твори.

Специфічні ознаки фольклору:

відображення життя, праці, боротьби
трудового народу в різні історичні епохи;
вираження його світогляду, моралі, інтересів,
мрій, оцінки різних суспільних і побутових
подій та явищ, вчинків людей;
соціальна значимість творів;
колективний характер творення;
усне зберігання й поширення;
варіантність текстів;

анонімність;
порівняно невеликий обсяг;
ідейно-тематична єдність усіх фольклорних
творів;
простота і ясність стилістики;
строга послідовність композиції;
повторюваність;
переважання дієслівних рим.

3. Особливості родинно-побутових пісень

3.1. Види родинно-побутових пісень

4. Аналізування програмових соціально-побутових пісень

4.1. «Місяць на небі, зіроньки сяють»

Виразне читання твору

Тема: оспівування палкого кохання козака до дівчини.

Ідея: возвеличення щирого почуття, яке не розлучить героїв за будь-яких обставин.

Основна думка: Як ми любились та й розійшлися, / Тепер зійшлися навіки знов.

Жанр: пісня, інтимна лірика.

Художні особливості твору.

Метафори: «серденько мре», «очі вкоротили вік», «очі навчилися заводити людей».

Епітет: «пісня люба... мила», «очі дівочі темні... ясні». **Повтори:** «...очі, очі, очі...».

Порівняння: «темні, як нічка», «ясні, як день».

Звертання: «Ви ж мені, очі...».

Хто такі козаки? Яких видатних ватажків доби козаччини ви знаєте?

Де відбуваються події твору? Яка краса зображена в ньому?

Про що співала дівчина? Як козак сприймав її спів?

Чому, на ваш погляд, могли розлучитися закохані?

Що означає фраза твору: «...зійшлися навіки знов»?

Чому пісня названа милою і любовою?

Як у творі зазначено про дівочі очі? Які художні засоби при цьому використані? («Ой очі, очі, очі дівочі, / Темні, як нічка, ясні, як день»)

Через що очі вкоротили вік козакові?

Творче завдання. Словесно відтворіть портрет дівчини, застосовуючи слова з пісні і власну уяву.

4.2. «Цвіте терен, цвіте терен»

Тема: оспівування страждань дівчини через те, що «миленький поїхав іншої шукати».

Ідея: засудження зради у палкому коханні.

Основна думка: Хто з любов'ю не знається, / Той горя не знає.

Жанр: пісня, інтимна лірика.

Художні особливості пісні.

Повтори: «Цвіте терен», «нехай їде», «очі, мої». Метафори: «Очі не дрімали», «очі нарobili», «очі полюбили».

Риторичні запитання: Що ви нарobili / Що всі люди обминали, / А ви полюбили?

Звертання: Очі мої, очі мої, / Що ви нарobili...

4.3. «Сонце низенько, вечір близенько»

Ознайомлення школярів з піснею.

Тема: присягання у вірній любові одне до одного двох закоханих.

Ідея: уславлення почуття, яке є смыслом життя двох люблячих сердець.

Основна думка: вірність у коханні — основа родинного затишку.

Жанр: пісня, інтимна лірика.

Твір побудовано на діалозі двох закоханих.

Художні особливості пісні.

Повтори: «Ой прийди, прийди».

Метафора: «Спішу до тебе, / Моє серденько».

Звертання: «Серденько моє».

Епітет: «Кохання вірно, чесно, примірно».

Римування: паралельне.

5.4. «В кінці греблі шумлять верби, що я посадила»

Виразне читання або виконання пісні.

Тема: відтворення страждань дівчини за коханим козаком.

Ідея: возвеличення почуття кохання, що змушує страждати і сумувати.

Основна думка: «Не бачу я миленького — і діла не маю!»

Жанр: пісня, інтимна лірика.

Римування: паралельне.

Художні особливості твору.

Метафори: «шумлять верби», «плачуть карі очки», «серденько поникло».

Епітет: «карі очки».

Повтори: «нема... козаченька», «рости, рости», «ждала, ждала...», «болять, болять», «...миленький», «карі очки». Звертання: «рости, рости, дівчинонько».

Зменишувально-пестливі форми: «миленький», «дівчинонько», «очки», «козаченька», «зелененькі огірочки», «жовтенькі квіточки», «серденько».

Риторичні оклики: «Нема ж того козаченька, що я полюбила!», «Рости, рости, дівчинонько, на другу весну!», «Полюбила козаченька я, й місяцю стоя!», «Зелененькі огірочки, жовтенькі квіточки!», «Нема мого миленького, плачуть карі очки»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

Вивчити одну пісню напам'ять (на вибір)

Урок № 3

Тема уроку. Родинно – побутові пісні, їхні особливості

Мета уроку: поглибити знання про особливості родинно-побутових пісень, проаналізувати тексти програмових творів, визначити їх мотиви, тематику, художньо-поетичні засоби; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння виразно читати і виконувати пісні, висловлювати судження про їх зміст; виховувати повагу до родини як осередку суспільства, давньої культурної спадщини свого народу.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: міні-виставка «Фольклор слов'янських народів»;

тексти програмових пісень, їх грамзапис; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

Міні-дискусія «Від чого залежить щастя в родині»

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту програмових соціально-побутових пісень

2.1. «За городом качки пливуть»

Виразне читання твору

Тема: зображення різної долі під час сватання бідних і багатих дівчат.

Ідея: засудження соціальної нерівності, яка є перешкодою до щасливого подружнього життя, возвеличення справжньої дівочої краси.

Жанр: соціальна, родинно-побутова пісня, інтимна лірика.

Художні особливості твору.

Протиставлення: «Вбогі дівки заміж ідуть, / А багаті плачуть. / Вбогі дівки заміж ідуть, / А багаті дівки сидять».

Повтори: «Вбогі дівки заміж ідуть», «А багаті...», «Нехай знають...»

Риторичне запитання: «Чи чула ти, дівчинонько?...». *Риторичні оклики:* «Темна нічка — петрівочка — / Вийти боялася!», «Бо я хлопець молоденький / Не зрадив нікого!», «Хоче собі багатую / Невістку шукати!», «Як не буде в моїй хаті / Любої розмови!».

Епітет: «люба розмова». *Метафора:* «скрипка витинає».

Звертання: «Чи чула ти, дівчинонько?», «Ой не бійся, дівчинонько...».

Обговорення змісту пісні. Бесіда за питаннями:

Про що свідчить різна майбутня доля вбогих і багатих дівчат?

З якою метою у пісні, описуючи дівчат, використано прийом контрасту? Наведіть приклад.

Яким ви уявляєте хлопця? Чому, на ваш погляд, він обрав для одруження вбогу дівчину, а не багату?

2.2. «Світи, світи, місяченьку, та й на мій перелаз».

Виконання пісні у музичному супроводі.

Тема: зображення страждань дівчини через те, що її залишив коханий заради іншої, висловлення проклять з приводу цього.

Ідея: засудження тієї, яка розлучила коханих.

Основна думка: Щоб ті трави повсихали, що так рано цвіли, / Щоб ті люди щастя не мали, що нас розлучили.

Жанр: родинно-побутова пісня, інтимна лірика.

Римування: паралельне.

Художні особливості твору.

Повтори: «Світи, світи...», «прийди, прийди...», «я бо до тебе», «щоб ті...», «мій миленький».

Звертання: «Світи, світи, місяченьку», «прийди, прийди, мій миленький», «я б з тобою мій миленький».

Контраст: «...сухі дуби цвіли — зелені пов'яли».

Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

Чому дівчина прагне стати птахом?

Як розуміти фразу з твору: «...кохалися, як дуби цвіли»?

Яким чином природа сприймала кохання, а потім розлучення молодят? Чим це зумовлено?

Про що свідчить закінчення твору? Чи можна його вважати прокляттям? Чи здійсниться воно?

Відповідь вмотивуйте.

2.3. «Лугом іду, коня веду, розвивайся, луже».

Виразне читання пісні.

Тема: розповідь про примхливого козака, який за велінням батьків хотів обрати для одруження виключно багату дівчину.

Ідея: засудження тих, хто в людині цінує не зовнішню і внутрішню красу, а багатство; висміювання примхливості, жаги до збагачення, жадності.

Основна думка: Не журися, дівчинонько, рута зелененька, / Цей покинув, другий буде — ще ж ти молоденька!

Жанр: родинно-побутова пісня, інтимна лірика.

Римування: паралельне.

Художні особливості.

Звертання: «...розвивайся, луже», «Сватай мене, козаче», «Ой коли б ти, дівчинонько...», «Ой коли б я, козаченьку», «Бодай же ти, козаченьку», «Бодай же ти, дівчинонько», «Не журися, дівчинонько».

Повтори: «Ой коли б...», «Цей покинув, другий буде...», «Старий козак, як собака».

Метафора: «Слава не пропала». *Епітет:* «бита доріженька». *Порівняння:* «Старий козак, як собака».

Зменшувально-пестливі слова: «козаченьку», «дівчинонько», «багатенька», «зелененька», «молоденька», «доріжечки».

Обговорення змісту пісні. Бесіда за питаннями:

Чому дівчина першою виявила ініціативу залицятися до козака?

Чому козак, який вчасно не одружився, порівнюється із собакою?

Хто з героїв твору вам імпонує? Чим саме? Надайте розгорнуту відповідь.

Чому вчить вас ця пісня?

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Дібрати цікавий матеріал про весільні обряди.

Урок № 4

Тема уроку. Українське весілля – один із провідних жанрів родинно-обрядової творчості

Мета уроку: ознайомити школярів з весіллям — українським обрядом та етапами його проведення; проаналізувати весільні програмові пісні, звертаючи увагу на мотиви, настрій, художні засоби; розвивати пам'ять, логічне мислення, допитливість, прагнення пізнати багато корисного і цікавого; вміння спостерігати, робити висновки, формувати естетичні смаки учнів; виховувати почуття поваги, пошани до обрядів українців, вітчизняної культури; прищеплювати відповідальність за збереження звичаїв і традицій свого народу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: тексти весільних пісень, дидактичний матеріал

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань.

Бесіда за питаннями

Що таке обряд? (Обряд — форма поведінки, ритуал, що склався історично, для якого характерні, по-перше, стереотипність, повторюваність без змін, по-друге, символічність)

Від чого залежить їх проведення?

Які обрядові твори вам відомі? Чим саме вони запам'яталися?

Що ви знаєте про весілля?

IV. Оголошення теми, мети уроку

V. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

Вступне слово вчителя

Весілля завжди надавалося серйознішого й важливішого значення, аніж вінчанню в церкві. Воно становило не тільки новий етап у житті молодих, а мало й велике громадське значення як один із заходів продовження життя нації, зростання могутності народу, утвердження його серед інших народів. Водночас весілля було важливим складником національної культури. У ньому відбивалися світогляд, мораль, поетичні уявлення, музичні й артистичні здібності, багатство фантазії трудового народу. У традиційному українському весіллі обряди поєднувалися з драматичними діями, піснями й розмовними партіями, музикою, ігрищами. Справляли його найчастіше восени, по закінченні польових робіт, коли в селянській хаті були найбільші достатки, адже це родинне свято потребувало великих витрат...

У різних регіонах України в особливостях проведення весілля є багато як спільних моментів, так і значних відмінностей.

4. Основні етапи весілля

Заручини. Сватання. Запросини. Коровай. Гільце. Дівич-вечір. Саме весілля. Покриття Перезва. Переодягання.

Ідейно-художній аналіз весільних пісень

6.1. «До бору, дружечки до бору»

Виразне читання твору

Тема: звернення до дружечки з проханням вирубати сосну для «заміту».

Ідея: уславлення українського гіллячка на весь світ.

Жанр: весільна пісня.

Римування: паралельне.

Художні особливості твору. *Звернення:* «До бору, дружечки...». *Повтори:* «До бору...», «та рубай же...». *Епітет:* «Славне гіллячко».

Обговорення змісту пісні. Бесіда за питаннями:

Що символізує у весільному обряді сплетіння гілляця?

Хто його робить і яким чином?

Чому в пісні пропонується для відбудови хати вирубати здорову сосну?

Які символічні рослини згадуються у творі?

6.2. «А брат сестрицю та й розплітає»

Тема: оспівування обряду розплітання коси.

Ідея: висловлення суму брата за сестрою, яка має залишити батьківську домівку і стати до шлюбу.

Жанр: весільна народна пісня.

Художні особливості твору.

Звертання: «Не іди, сестрице молода, заміж...», «Вже ж мені, брате, рожі не рвати».

Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

Про що відбулася розмова між братом і сестрою?

Чим зумовлений сумний настрій пісні?

Що означає обряд розплітання кіс дівчині?

6.3. «Ой матінко, та не гай мене»

Виконання пісні у музичному супроводженні.

Тема: звернення дівчини до своєї матінки, щоб та виряджала її в дорогу.

Ідея: кожна молода, вступаючи до шлюбу, обізнана про складність майбутнього життя і заради коханого, свого щастя ладна боротися з труднощами, які її очікують.

Основна думка: Щоб з доріжки не зблудитися, / Дівчиноньки не згубитися.

Жанр: весільна пісня.

Художні особливості твору. Звертання: «Ой матінко, та не гай мене». *Зменишувально-пестливі слова:* «матінко», «доріженька», «темненькая», «дівчинонька».

Епітети: «Ліс коренистий».

Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

Про що дочка просить свою мати? Чим це викликано?

Чому героїня твору вирушає в подорож сама вночі?

Якою може бути доріженька для дівчини?

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

IX. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять 1 пісню (на вибір)

Урок № 5

Тема уроку. Українські народні балади

Мета уроку: ознайомити школярів з народною баладою як жанром фольклору, з'ясувати її тематичні та стильові особливості, сюжет, героїв та класифікацію; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, увагу, пам'ять, уміння висловлювати судження про баладу; узагальнювати, систематизувати, робити висновки, формувати світогляд школярів; виховувати почуття поваги, пошани до народної творчості; культурної спадщини рідного краю; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Що вам відомо про фольклор? Як розвивався цей народний жанр?
- Назвіть жанри фольклору. Наведіть приклади.
- Яким чином минувшина України пов'язана з її фольклором?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Балада — жанр усної народної творчості, який є популярним сьогодні. Хто на Україні не знає чи не чув, скажімо, таких балад, як «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Ой чие ж то жито, чий то покоси», «Виряджала мати сина у солдати».

2. Теорія літератури. Народна балада як жанр фольклору

Балада (фр. *ballade*, від провансальського *balada* — танцювати) — невеликий за розміром ліро-епічний твір фольклорного походження на легендарну чи історичну тему. У ньому, як правило, розповідається про щось незвичайне, виняткове, героїчне; реальне часто поєднується з фантастичним.

3. Особливості народних балад

- Усне поширення й зберігання.
 - Реальне часто поєднується з фантастичним.
 - Невелика кількість персонажів.
 - Підкреслена узагальненість.
 - Відсутність деталізації.
 - Стислість у викладі матеріалу.
 - «Магічна музичність».
 - Композиція (вступ, основна частина, висновок).
 - Гостросюжетність.
- ##### 4. Тематичне розмаїття балад
- Родинно-побутові (взаємини між батьками і дітьми, братами і сестрами).
 - Історичні (змальовується козацьке життя, смерть козака на полі бою).
 - Поетичний світогляд народу, його міфологічні уявлення (перетворення людини на рослину, тварину, птаха; розуміння нею природи).
 - Про кохання (розкриваються почуття кохання і ненависті, образи й ревності).

5. Балада та історична пісня

Народні балади близькі до історичних пісень. Але якщо в історичних піснях на першому місці — правдиве зображення конкретної події чи конкретного героя, то в баладі основним є висловлення глибоких переживань, що викликані цими подіями. Вони відзначаються виразною драматичною напруженістю, відображають фантастичні і трагічні події з життя.

6. Ідейно-художній аналіз програмових балад

6.1. «Ой летіла стріла»

Виразне читання твору.

Тема: оспівування суму за вбитим стрілою вдовиним сином.

Ідея: висловлення співчуття до загиблого.

Основна думка: Ой матінка плаче, / Поки жити буде, / А сестриця плаче, / Поки не забуде; / А миленька плаче, / Поки його бачить...

Композиція.

Експозиція: діалог про причину смерті вдовиного сина. *Зав'язка:* приліт трьох рябеньких зозул.

Кульмінація: оплакування матері, сестри, миленької, смерть героя.

Розв'язка: смерть рідної людини — одвічна пам'ять про неї. 9.2.7. Обговорення змісту балади. Бесіда за питаннями:

- Яких страждань зазнав наш народ у боротьбі з ворогом? Наведіть приклади з відомих вам творів.
- Хто випустив стрілу з-за синього моря?
- Ким були три рябенькі зозулі? Де вони повсідалися? (Одна прилетіла, / В головоньках сіла; / Друга прилетіла, / Край серденька сіла; / Третя прилетіла / Та в ніженьках сіла)
- Чому трагічна смерть вдовиного сина не була байдужою для зозул?

- Як рідні і мила сприйняли смерть хлопця? (Де матінка плаче, / Там Дунай розлився; / Де плаче сестриця, / Там слізок криниця; / Де плаче миленька — / Там земля сухенька)
- Що символізує зозуля?
- Чому від плачу миленької земля сухенька, а від сліз матері загиблого — «Дунай розлився»?
- Які елементи казки є у творі? З якою метою вони використані?
- Чим повчальна ця балада?

6.2. «Ой на горі вогонь горить»

- 9.3.1. Ознайомлення зі змістом балади.
- 9.3.2. *Тема*: оспівування трагічної долі козака, який після бою в долині лежав «порубаний, постріляний».
- 9.3.3. *Ідея*: висловлення співчуття загиблого козакові.
- 9.3.4. *Основна думка*: Та вже ж твій син оженився / Та взяв собі паняночку, / В чистім полі земляночку.
- 9.3.5. *Римування*: паралельне.
- 9.3.6. Віршовий розмір: ямб.
- 9.3.7. Композиція.

Експозиція: А в долині козак лежить, / Порубаний, постріляний...

Зав'язка: Ой коню мій вороненький, / Біжи, коню, дорогою, / Та прибіжиш під батьків двір.

Кульмінація: Ой коню мій вороненький, / А де ж мій син молоденький?

Розв'язка: Та вже ж твій син оженився, / Та взяв собі паняночку, / В чистім полі земляночку.

- 9.3.8. Художні особливості твору.

Метафори: «Накрив очі осокою», «коник плаче». *Пестливі слова*: «ніженьки», «рученьки», «вороненький», «вірненький», «паняночку», «земляночку».

Звертання: «Не плач, коню, надо мною», «Біжи, коню, дорогою», «Не плач, мати, не журися».

Риторичне запитання: «А де ж мій син молоденький?». *Риторичний оклик*: Ой коню мій вороненький, / Товаришу мій вірненький!

Повтори: «Ой коню мій вороненький», «А ніженьки китайкою».

- 9.3.9. Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Про що свідчить початок балади?
- Яких страждань зазнав козак у долині? (А в долині козак лежить, / Порубаний, постріляний...)
- Що символізує в баладі чорний ворон?
- Чому козак називає свого коня товаришем вірненьким?
- З приводу чого хлопець звернувся до коня? Чи виконав він прохання свого хазяїна?
- Для чого у творі використано елементи казки?
- Як рідні сприйняли сумну звістку від коня?
- Яким чином він намагався заспокоїти мати і сестру козака?

6.3. «Козака несуть»

- 9.4.1. Виразне читання балади.
- 9.4.2. *Тема*: оплакування дівчиною козака, який загинув.
- 9.4.3. *Ідея*: висловлення співчутливого ставлення до тих, хто загинув заради щасливого життя інших.
- 9.4.4. *Основна думка*: А де знайдеш ти, / Та дівчинонько, / Над козака коханця!
- 9.4. Художні особливості твору.

Повтори: «А за ним, а за ним», «...ломи, ломи», «білі рученьки».

Риторичні оклики: Ой ломи, ломи / Білі рученьки / До єдиного пальця! / А де знайдеш ти, / Та дівчинонько, / Над козака коханця!

Звертання: А де знайдеш ти, / Та дівчинонько...

Епітет: «білі рученьки».

Метафора: «кінь головоньку клонить».

Пестливі слова: «головоньку», «рученьки», «дівчинонько».

- 9.4.6. Опрацювання змісту балади. Бесіда за питаннями:

- Яку епоху, на ваш погляд, відтворено в пісні?
- Чим пояснити страждання дівчини? Як про це зазначено у творі? (Білі рученьки ломить... / До єдиного пальця!)
- Про що свідчить очікування дівчиною козака, коли той прийде з походу?
- Про що зазначено наприкінці балади? Чи зможе дівчина забути коханого?
- Яким ви уявляєте подальше життя героїні?

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготувати доповіді про особливості розвитку української середньовічної літератури XI-XV ст.

Урок № 6

Тема уроку. Українська середньовічна література XI-XV століть

Мета уроку: ознайомити школярів з особливостями розвитку української середньовічної літератури XI-XV ст.; охарактеризувати перекладну літературу; розвивати культуру зв'язного мовлення, вміння робити висновки, узагальнення; прищеплювати любов до ближнього.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: історичний матеріал українського середньовіччя

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Яке значення має книга в житті людини?
- Чому книгу вважають джерелом знань?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Письменники давньої літератури були активними діячами своєї епохи, більшість із них своєю невтомною працею над словом, своїм високим ідейним горінням створювали міцні передумови для розвитку української літератури XIX і XX ст. Вони були борцями, просвітителями, проповідниками, мрійниками, любили прекрасне, мріяли про вдосконалення людини, суспільства й світу, їхні твори донесли до нас подих століть, глибокі патріотичні почуття, героїчну боротьбу за «вольність» і правду, живий інтерес до повсякденного життя, до найпекучіших його проблем. І нам слід їх пам'ятати, знати про їхній великий вклад у наше сьогоденне життя, в нашу літературу.

2. Особливості розвитку давньої української літератури

- Вона була рукописною, її пам'ятки здебільшого не мали стійкого тексту.
- Не розвинулось ще почуття авторської власності, тексти багатьох творів не зберегли ні імені їхніх авторів, ні дат написання.
- Література ця великою мірою була зв'язана з церквою, з історичними подіями, з тими чи іншими історичними особами.

3. Жанри

Основні жанри давньоруської літератури: повісті, оповідання, сказання, літописи, житія, слова, повчання, поеми, хождіння...

4. Розвиток писемності після хрещення Руси-України (988)

Щоб зміцнити єдність держави, князь Володимир Святославович у 988 р. запровадив християнство, утвердивши його як державну релігію. Річ у тому, що кожне східнослов'янське плем'я мало своїх язичницьких богів, а це нерідко призводило до незгод на релігійному ґрунті. Спільна релігія усувала цю перепону до об'єднання (єдиний бог — єдина держава — єдиний князь).

Проте об'єктивно введення християнства сприяло зміцненню Київської держави, розширенню її зв'язків з іншими країнами, інтенсивному розвитку освіти, мистецтва, літератури.

Відомо, що вже за князя Володимира почали виникати школи «ученія книжного», у яких дітей тогочасної знаті навчали різних наук та іноземних мов. З цих шкіл виходили освічені люди, здатні вести державні справи, перекладати різні церковні, наукові та художні твори, головним чином з грецької та латинської мов.

Поряд з давньоруською мовою літературною стала й церковнослов'янська (староболгарська), якою були написані релігійні твори — Євангеліє, Псалтир, Часослов та ін.

Книги в той час коштували дуже дорого. Писалися вони на пергаменті — спеціально вичиненій шкурі ягнят, телят, козенят. За п'ятдесят аркушів пергаменту потрібно було заплатити стільки, як за двох коней (папір з'явився лише в другій половині XIV ст.). Процес переписування був дуже складним і повільним, бо кожна буква виписувалася окремо, а початкові букви кожного розділу (ініціали) вимальовувалися у вигляді птахів, звірів, будинків тощо.

На етапі завершення формування Київської Русі серед слов'ян поширюється писемність. Археологічні та інші джерела дають можливість визначити час опанування неупорядкованим письмом (IX ст.). Так, раннє ознайомлення на Русі з писемністю засвідчує літописне повідомлення про знаходження першовчителем Кирилом у Корсуні (Херсонесі) Євангелія і Псалтиря, написаних «руськими письменами». Також дослідження свідчать, що договір Олега з Візантією написаний болгарською мовою, але складений у Києві, а договір Ігоря — тодішньою праякравською мовою.

Особливий інтерес становить так звана софійська абетка, виявлена Є. О. Висоцьким на стіні Михайлівського вівтаря Софійського собору у Києві. На думку вченого, «софійська» азбука відображає один з перехідних етапів східнослов'янської писемності, коли до грецького алфавіту почали додавати букви для передачі фонетичних особливостей слов'янської мови. Не виключено, що це алфавіт, яким користувалися ще за часів Аскольда і Діра.

5. Особливості рукописної книги Київської Русі

Рукописна книга Київської Русі має певні, притаманні тільки їй, особливості. Уже майстрів перших відомих нам книг характеризували високий рівень художньої культури, довершений смак. Перше, що варто зазначити, — це різноманітні формати та обсяги книг залежно від змісту та призначення: або великий фоліант близько тисячі сторінок пергаменту чи паперу, або невеличка книжка кишенькового розміру. Вони виконані й скомпановані гармонійно, а їх обсяг відповідає формату. Це свідчить про високий рівень майстерності переписувача та художника, які робили книгу.

У рукописній книзі провідне значення має шрифт — устав та напівустав, скоропис використовувався дуже рідко. Устав та напівустав давали можливість зробити красиву, ритмічно насичену сторінку. Як правило, текст писали у два кольори: чорним і червоним. Червоним — перші рядки, звідки вираз «червоний рядок», а також окремі слова або речення, на які читач повинен був звернути особливу увагу. У рукописах великого формату текст komponувався у два стовпчики. У книжках малого розміру на кінцевих сторінках за наявності вільного місця текст закінчувався фігурним трикутником.

Перед писанням сторінки розлінювали писалом з рогу, без барвника, при цьому визначали також поля. Лівий бік завжди ідеально рівний, а рядки праворуч під це правило не підпадали. Порожнє місце заповнювали різними позначками: крапками, рисочками тощо; часто їх виконували кіновар'ю. Допоміжний апарат — колонтитиули, колонцифри — також писали червоним кольором: це робило книгу святковою.

В оформленні староруської книги широко використовували декоративний елемент — в'язь. Це специфічний вид написання літер, коли назва або слово відігравали роль орнаменту, їх писали червоною фарбою, а в престижних виданнях і золотом.

Рукописна книга була насичена ініціалами, що виконували декоративні й символічні функції. Вражає їх розмаїтість: геометричні, каліграфічні, рослинні, сюжетні та змішані мотиви. Нерідко зустрічаються зображення сцен повсякденного життя, фігурки рибалок, сіячів, орачів, воїнів тощо. Ініціали-гіганти, що характерні для європейської книги, у руській майже не зустрічаються або трапляються дуже рідко, причому за кольором дуже барвисті: червоні, сині, жовті, зелені та золоті.

Широко і зі смаком на сторінці komponувалися заставки, їх завдання — привернути увагу читача до початку розділу. В одній книзі могло бути від трьох до шести заставок, але відомі рукописи, де їх набагато більше. У композиції окремих заставок

уводилися зображення святих. Слід наголосити, що орнаменти будувалися на традиційних елементах та колористичних рішеннях української народної творчості. В окремих випадках використовували кінцівки, ще рідше — рамки і таблиці.

Важливою частиною художнього оформлення рукописної книги були мініатюри. Вони поділяються на вихідні й ті, що, власне, відкривають текст. Зображення займало цілу сторінку. Ілюстрації «розсіпані» по всьому тексту.

Усі рукописні книги «одягалися» в оправи для захисту та надання охайного вигляду. Для виготовлення оправи використовувалися добре висушені й оброблені дошки, які надійно скріплювалися з блоком, їх покривали шкірою, а подекуди й коштовними тканинами, металевими прикрасами, які були багато орнаментовані. Обов'язковим елементом були орнаментовані застіжки, відлиті з металу, найчастіше з бронзи.

6. Найдавніші рукописні книги Київської Русі

Першою ілюстрованою книгою, яка дійшла до нас, є «Остромирове Євангеліє», виготовлене у 1056-1057 рр. для новгородського посадника Остромира. Чудовою пам'яткою книгомістцтва став «Радзивилівський літопис», оздоблений 618 кольоровими мініатюрами, виготовленими у XV ст. з давньоруських оригіналів.

Прикладом високого книжного письма є «Ізборники» (1073, 1076 рр.), створені для великих київських князів Ізяслава та Святослава Ярославичів.

7. Перекладна література

Нові впливи й нові обставини життя, зокрема свіже зацікавлення релігійними справами та питаннями, виявилися в ряді перекладів книг Св. Письма мовою, найближчою до народної, чи так званою «посполитою». До найцінніших перекладів належить Пересопницьке Євангеліє з 1556-1561 рр. Назва його походить від монастиря в Пересопниці на Волині. Воно перекладалося «для першого виразумлення люду християнського посполитого».

Крім перекладної церковної побутувала і *світська перекладна література*. Це збірки афоризмів.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

Підготувати розповідь «Моя улюблена легенда з Біблії», вміти тлумачити твори «Про Вавилонську вежу», «Про Мойсея» та десять заповідей зі Святого Писання.

Урок № 7

Тема уроку. Біблія. Легенди про створення світу, про перших людей та інші. Біблійні притчі. Десять заповідей

Мета уроку: охарактеризувати перекладну літературу; пояснити роль християнства (Біблії) в духовному житті українського народу; опрацювати ідейно-художній зміст програмових біблійних легенд; розвивати культуру зв'язного мовлення, синтетичне мислення, вміння уважно сприймати навчальний матеріал, робити висновки, узагальнення; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати зацікавлення і повагу до літератури інших народів, зокрема Стародавнього Сходу як невід'ємної складової української національної культури.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: Біблія, тексти біблійних легенд, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

III. Організаційний момент

IV. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Чим християнське вірування відрізняється від язичницького?
- Що таке Біблія? В чому її значення для духовного розвитку людини?
- Як ви ставитеся до релігії?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Перекладна література

Нові впливи й нові обставини життя, зокрема свіже зацікавлення релігійними справами та питаннями, виявилися в ряді перекладів книг Св. Письма мовою, найближчою до народної, чи так званою «посполитою». До найцінніших перекладів належить Пересопницьке Євангеліє з 1556-1561 рр. Назва його походить від монастиря в Пересопниці на Волині.

8. Біблія

Однією зі священних книг, що зібрали мудрість тисячоліть, є Біблія. Кожне її слово потребує глибокого осмислення, оскільки вона вказує шлях до вершин духу.

Біблія прагне чітко виписати, що є добро, а в чому сутність зла.

9. Біблійні легенди

9.1. «Про створення світу».

9.1.1. Вдумливе і виразне читання легенди з відповідним коментарем.

9.1.2. *Тема:* розповідь про послідовність сотворіння Богом світу.

9.1.3. *Ідея:* возвеличення прагнення Бога створити життя на землі.

9.1.4. *Основна думка:* уславлення Творця всього живого на землі.

9.1.5. Обговорення змісту легенди. Бесіда за питаннями:

- Чому Бог розпочав свою діяльність з розподілу неба і землі?
- Для чого Господу потрібно було світило? Що воно символізувало?
- Яким чином світло розподілялося на «День» і «Ніч»?
- Вмотивуйте, чи відчув Бог труднощі під час створення світу? Свої міркування обґрунтуйте.
- З якого часу на землі розпочалося життя?
- Як ви вважаєте, на що сподівався Господь, створюючи світ? Відповідь аргументуйте.
- Чому спочатку на землі з'явилися вода, рослини і тваринний світ, а потім люди?
- Чим викликано задоволення творця від своєї діяльності?
- Чи все, на ваш погляд, було вдалим у діях Бога?

9.1.6. «Мікрофон»: якщо вам було запропоновано створити Всесвіт, що ви врахували б, здійснюючи цю відповідальну роботу?

9.2. «Про перших людей Адама і Єву»

Виразне читання змісту твору, коментування його.

Тема: розповідь про створення богом Ягве перших людей на землі і всього живого, покарання перших людей за неслухняність.

9.2.1. *Ідея:* возвеличення прагнення багато чого пізнати (Адам і Єва); засудження зла і підступності (Змій).

9.2.2. *Основна думка:* Бог — Адамові: «...повік добуватимеш хліб свій у поті свого лица — оратимеш землю й сіятимеш зерно, і кожен шматок хліба діставатимеш важкою працею».

Бог — Єві: «...у муках будеш родить дітей своїх».

9.2.3. Композиція.

Експозиція: рішення Ягве створити людей на землі. *Зав'язка:* застереження Богом Адама і Єви від вживання плодів яблук із забороненого дерева, яке оберігав Змій.

Кульмінація: за неслухняність Ягве вигнав людей з раю і змусив їх тяжко щодня працювати.

Розв'язка: поширення людського роду на землі від Адама і Єви.

9.2.4. Проблематика твору:

- добро і зло;
- мудрість і дурість;
- дозвілля, відпочинок і щоденна праця.

9.2.5. Опрацювання змісту твору. Фронтальне опитування.

- Хто був творцем землі?
- Який куток на землі названо раєм? Чим він приваблював себе? («В Едемі росли яблука, помаранчі, виноград, фініки, банани. І було там ще багато незвичайних дерев і квітів. В Едемі царювала вічна весна. Буяли троянди, ріка дзюрчала в тіні дерев, достиглі плоди падали на землю в густу траву»)
- Чому Ягве вирішив створити людину? («...Але порожньо було у чудеснім саду. Не було кому купатися у річці, зривати квіти, збирати солодкі ягоди та відпочивати в тіні дерев. І вирішив Ягве: "Створю людину, подібну до себе"»)
- Яким чином бог створював на землі все живе? («Узяв Ягве річкову глину, виліпив з неї людину, вдихнув у неї життя і назвав людину Адамом... Тоді виліпив бог з глини звірів і птахів, оживив їх і привів до Адама»)
- Як ви вважаєте, чому перша людина була виліплена із річкової глини.
- Чим, на ваш погляд, зумовлено те, що спочатку на землі з'явився чоловік, а потім жінка?
- Яким було життя Адама з Євою у раю? («Разом вони гуляли, разом купались у річці, разом плели вінки з квітів, разом збирали плоди з усіх дерев»)
- У чому в легенді полягало значення образу Змія?
- Як змінилося життя людей після того, коли їх Ягве вигнав з раю? («Адам почав орати землю; він трудився з ранку до вечора, щоб зібрати врожай. У Адама з Євою народилися діти. Коли діти вирости, вони збудували міста, насадили сади й розселилися по всій землі»)
- Чому Адама і Єву вважають першозасновниками людського роду на землі?
- Як у легенді простежується мотив гріхопадіння? Чим він зумовлений?
- Чи можна Ягве вважати жорстоким? Чому він простив людей за їх неслухняність?

9.3. «Про потоп на землі».

9.3.1. Виразне читання легенди або переказування її змісту.

9.3.2. *Тема:* покарання Ягве людей, які в результаті вживання вина «ставали нерозумними і лихими, кривдили слабких, вихваляли самі себе й брехали одне одному».

9.3.3. *Ідея:* засудження пияцтва, яке змушує людей деградувати, та возвеличення доброти і працьовитості (Ной).

9.3.4. *Основна думка:* «І нехай прославиться усякий труд людський!».

9.3.5. Композиція.

Експозиція: умови, які сприяли рішення Ягве здійснити всесвітній потоп.

Зав'язка: звернення бога до Ноя, щоб той збудував ковчег і розмістився в ньому із своєю сім'єю, а також «привів до ковчега по парі всіх звірів та всього птаства».

Кульмінація: жажливі наслідки від потопу на землі. *Розв'язка:* відмова Ягве в подальшому губити будь-що на землі.

9.3.6. Проблематика твору:

- праця і лінь;
- добро і зло;
- пагубний вплив на людину, образ її життя;

- людина і природа.

9.3.7. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Чим займалися люди, розселившись на землі? («...Спочатку навчилися сіяти хліб, а потім стали вирощувати виноград і робити з нього вино»)
- Як вживання людьми вина пагубно впливало на них? («Вони... ставали нерозумними і лихими, кривдили слабких, вихваляли самі себе й брехали одне одному»)
- Що змусило Ягве покарати людей? («...Люди ставали все гіршими й лютішими»)
- Чому бог зберіг життя Ною? («Він був добрий і роботящий»)
- Чи обдуманим було рішення Ягве знищити все живе на землі? Свої міркування обґрунтуйте.
- Якою була будова ковчега? («...Було три палуби — три поверхи: верхня палуба, середня и НиЗiСНiЯ • ♦♦ двері в ковчезі були збоку»)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Робота з підручником

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготувати розповідь «Моя улюблена легенда з Біблії», вміти тлумачити твори «Про Вавилонську вежу», «Про Мойсея» та десять заповідей зі Святого Писання.

Урок № 9

Тема уроку. Оригінальна література княжої Руси-України. Літописи як історико-художні твори. «Повість минулих літ»

Мета уроку: ознайомити школярів з особливостями оригінальної літератури княжої Руси-України; надати основні відомості про Нестора Літописця і про виникнення Києво-Печерського монастиря; розвивати логічне мислення, пам'ять, зв'язне мовлення учнів, уміння грамотно і послідовно викладати власні думки, почуття, спостереження, робити висновки, надавати відповідний коментар; формувати кругозір; виховувати повагу до історичного минулого України, патріотизм, толерантність.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: книга «Повість минулих літ», ілюстрація Л. Тарасовича «Нестор Літописець», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за питаннями

- Яким чином твори художньої літератури відобразили життя наших предків на різних історичних етапах?
- Що сприяло виникненню нових рукописних творів? Ким були їх автори?
- Чому Біблія вважалася Святим Письмом?
- Як митці слова світової і зарубіжної літератури використовували біблійні теми, сюжети, мотиви, образи під час написання своїх художніх творів?
- Що вам відомо про «Слово про похід Ігорів»? Чи можна вважати цей твір пам'яткою давньоруської літератури? Відповідь умотивуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

В історії кожного народу є такі пам'ятні, прив'язані до певних географічних місць події, є такі визначні дати, які навічно вкарбовано в народну душу.

Спочатку руські автори свої оригінальні твори світського змісту писали за зразками перекладної літератури. Поступово такі твори набували самобутнього змісту й форми. Це обумовлюється своєрідністю таланту й духовного складу руських письменників, особливостями характеру східних слов'ян, укладу їхнього життя, а також впливом усної народної творчості.

В оригінальній літературі Київської Русі розроблялися майже всі жанри перекладної літератури, однак були створені й нові їх різновиди. Так, жанровим різновидом перекладних хронік були руські літописи.

2. Літописи як історико-художні твори

Літописи — це історичні твори, в яких розповідь велась за роками («літами»). Ця своєрідна форма літературного твору виникла на основі усного історичного епосу. Поштовхом до початку літописання стали бурхливі події патріотичного характеру в Київській Русі, а також бажання знати минуле своєї вітчизни, щоб повніше осмислити і зрозуміти її теперішнє.

Літопис як літературний жанр виник, очевидно, в середині XI ст. У ньому є відомості про діяльність князів, про боротьбу східних слов'ян із зовнішніми ворогами, про народні повстання в Київській Русі.

3. Відомості про легендарного Нестора Літописця — автора «Повісті минулих літ»

Нестор жив у другій половині XI — на початку XII ст. Відомостей про нього дуже мало. Його життя вперше з'являється у виданні патерики 1661 р. Був пострижений у Печерському монастирі за ігуменства прп. Стефана, що, втім, не виключає його приходу до обители ще за життя прп. Феодосія. Він належав до молодшого покоління монастирської братії.

Нестор — один із найавторитетніших печерських старців свого часу. В «Іконописному подлиннику» його зовнішність описано так: «Сивий, борода на зразок Богослова — не роздвоїлась. На плечах — клобук, у правій руці — перо, а в лівій — книга і чотки...». За антропологічними ознаками святий мав зріст 163-164 см, належав до жителів Подніпров'я. Присвятив своє життя релігійній справі: до кінця своїх днів був ченцем Києво-Печерської лаври.

Помер святий літописець, як вважають дослідники його творів, у 1113-1115 рр., коли мав, на думку антропологів, близько 60-65 рр.

4. «Повість минулих літ» — історична книга і збірка епічних творів

4.1. Історія створення «Повісті минулих літ».

Оригінал цього літопису не зберігся, але до нашого часу він дійшов у списках XIV-XV ст. Найдавнішими вважають список Лаврентівський (1377) та Іпатівський (XV ст.). Перший здобув свою назву від імені переписувача чернеця Лаврентія, а інший було знайдено у костромському Іпатіївському монастирі.

Літопис створювався впродовж тривалого часу багатьма митцями, але на початку XII ст. завершив, упорядкував і дав назву літопису київський монах — чернець Нестор. Існують також ще дві редакції «Повісті...»: одну з них зробив ігумен Сильвестр на замовлення Володимира Мономаха, іншу редакцію було здійснено для сина Володимира Мстислава Мономаха. Найвдалішою прийнято вважати саме редакцію Нестора Літописця.

4.2. *Тема*: висвітлення історії східних слов'ян і князівської влади, утвердження християнства на Русі, розповідь про виникнення слов'янської писемності.

4.3. *Ідея*: возвеличення давності слов'янського роду, уславлення загальнооруського патріотизму.

4.4. *Основна думка*: проголошення слов'янського роду як рівноправного серед інших народів.

4.5. *Жанр*: історіографічний літературний твір, літопис.

4.6. Сюжет.

У сюжетній структурі твору значне місце займає серія оповідей про княгиню Ольгу, князя Святослава, сказання про Бориса і Гліба, опис невдалого походу Ігоря Святославовича, розповідь про смерть Феодосія Печерського; закінчується літопис смертю Святополка (1113 р.).

4.7. Композиція.

Єдиної композиції в «Повісті...» немає, до того ж їй властива жанрова неоднорідність. У літописі зібрано богословські трактати, життя святих, фольклорні й топонімічні легенди, історичні сказання, ділову документацію за роками, воїнські повісті, обрядову поезію, повчання й славослов'я, діалоги й монологи персонажів, свідчення очевидців. Тому початок повісті біблійними легендами про «світовий потоп» та синів Ноя продовжується ретельною історично реалістичною розповіддю про східнослов'янські племена, про визначні події з історії Руської землі, зафіксовані приблизно до 1113 року. Починаючи від запису перемоги князя Святослава над хозарами, де зазначена перша дата (852 рік), літописець намагається дотримуватись певної хронологічності подій.

4.8. Мова літопису.

Зважаючи на жанрову та стильову неоднорідність, мова твору являє собою суміш текстів, написаних східнослов'янською або церковнослов'янською (старослов'янською) мовами, відзначається чергуванням середнього і високого стилів. Якщо необхідно прославити князівські подвиги (наприклад, прийняття Ольгою християнства), використовується високий стиль і відповідно старослов'янська. Якщо мова йде про народні вчинки та дії (наприклад, прохання киян до Святослава повернутись з походів і захистити від печенегів), тоді тексти пишуться східнослов'янською, оповідна структура уривку передбачає й використання розмовно- побутового середнього стилю.

4.9. Художні засоби у творі.

У літописі використані метафори, порівняння (як терен в серці, вірні люди), зустрічаються в тексті також приказки і прислів'я (не похваляться сильні силою своєю). Розповідь у творі ведеться переважно від третьої особи, але використовуються й діалоги, риторичні запитання.

4.10. Обговорення ідейно-тематичної спрямованості «Повісті». Бесіда за питаннями:

- Чому «Повість минулих літ» — це історична книга і твір, який змушує читача осмислити минуле, пов'язуючи його з теперішнім?
- Чим пояснити тривале укладання літопису?
- Якими джерелами користувалися монахи-літописці, створюючи «Повість...»?
- Чому саме Нестор є автором твору, хоча у написанні «Повісті...» брали участь багато монахів.
- Що свідчить про існування кількох редакцій літопису?
- З чим пов'язано те, що «Повість...» починається біблійними легендами?
- Хто є героями літопису? Чому саме про них ідеться?
- Як літописець намагається відтворити на прикладі «Повісті...» героїчне минуле рідного краю?
- Кого автор вважає мудрими і справедливими керівниками? (*Княгиню Ольгу, тсн'язя Святослава*)
- Яким чином літописець у творі намагається визначити морально-культурні й естетичні принципи християнської моралі? (*Феодосій Печерський, біблійні легенди*)
- За що в «Повісті...» різко засуджуються Борис і Гліб? (*Оскільки вони — сіячі смути та міжусобних війн*)
- Що свідчить про об'єктивне відтворення подій у літописі? Наведіть переконливі аргументи.
- Для чого у творі використано прислів'я і приказки?
- Як мова літопису характеризує його героїв?

4.11. «Мікрофон»: чи варто було продовжити написання твору? Чи долучились би ви до цієї справи?

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Мати уявлення про Києво-Печерський патерик, вміти переказувати й тлумачити зміст оповідання про ченця Прохора.

Урок № 10

Тема уроку. КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК ЯК ПАМ'ЯТКА ЖИТІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ОПОВІДАННЯ ПРО ПРОХОРА ЧОРНОРИЗЦЯ

Мета уроку: ознайомити школярів з пам'яткою життійної літератури Києво-Печерським патериком, з'ясувати місце його укладання; дізнатися про головних героїв шедевра оригінальної літератури; опрацювати зміст оповідання про ченця Прохора; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, спостережливість, уміння аналізувати текст за змістом, робити висновки; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати прагнення в учнів пізнавати історію і культуру українського народу через мистецтво слова, шанувати праведне життя ченців.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: текст оповідання про Прохора чорнорижця, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Києво-Печерський патерик як пам'ятник життійної літератури

1.1. *Патерик* (від гр. *pater* — батько, отець) — назва збірки життєписів пустельників і ченців якогось одного монастиря, краю або певної громади.

1.2. Загальна характеристика збірки.

Серед книжок життійної літератури найвизначнішим і найулюбленішим у читаючої публіки був «Києво-Печерський патерик». Його укладено в другій половині XI — першій половині XII ст. Довгий час поширювався в рукописах.

Це збірник оповідань про заснування Печерського монастиря та про його перших діячів. Включає в себе відомості про анімистичні уявлення тих часів (анімізм — донаукове, містичне уявлення первісних людей, згідно з яким кожна річ має свого духа, душу; одухотворення сил і явищ природи), тобто про уявлення, коли своєрідно поєднувалися дохристиянські язичницькі вірування з християнськими, відомості про економічні, соціальні й культурні відносини в Київській Русі. Формування збірника в основному завершилося в XV ст. Існує кілька редакцій «Патерика». Перше друковане видання його побачило світ 1661 р. (ініціатор — Інокентій Гізель).

1.3. Тематика збірки.

- Історія Києво-Печерського монастиря (реальні та легендарні сюжети).
- Розповідь про діяльність засновників Лаври — Антонія і Феодосія.
- Відомості з історії Київської Русі, зокрема Києва.

1.4. Ідейне спрямування патерика: возвеличення православної віри; вшанування наших предків, їх патріотизму і миролюбності; відбиття високого рівня руської культури.

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту оповідання про Прохора чорнорижця

2.1. Переказ і тлумачення змісту твору.

2.2. *Тема:* розповідь про благодійну діяльність ченця Прохора, його намагання подолати зло — добром у складні для Київської Русі часи.

2.3. *Ідея:* возвеличення щирості, доброти, милосердя (Прохор), засудження підступності, жадібності, заздрості, жаги до збагачення (торговці, князь Святополк)

Основна думка:

- а) «Бог дбає про рід людський і дарує йому корисне, очікуючи нашого каяття;
- б) «Суд без милості тому, хто сам не творить милості».

2.4. *Жанр:* оповідання.

2.5. Проблематика:

- керівник і народ;
- милосердя і користь;
- гріх і покаяння;
- добро і зло;
- вічне і тимчасове.

2.6. Композиція.

Експозиція: роздуми про призначення Бога, його вплив на людей; розповідь про жорстокість Святополка і скромне життя монаха Прохора.

Зав'язка: гуманність Прохора у голодні часи на Руській землі у доброзичливість у ставленні до людей.

Кульмінація: конфлікт між іноком і торговцями, пограбування монаха за наказом князя.

Розв'язка: примирення Святополка з Прохором; поховання ченця князем у печері.

2.7. Анімистичні елементи у творі:

- гірка лобода (хліб) — стає насолодою;
- попіл — сіль;
- покаяння Святополка — його перемога у війні.

2.8. Обговорення ідейно-художнього змісту твору (фронтальне опитування). Питання для роботи:

- За яких обставин людина звертається до Бога?

• Хто такий Прохір? (*Чернець*)

• Що змусило людей теж, як і Прохір, збирати лободу?

• Яке благо чинив інок людям у голодні часи? («...Збирав це зілля (лободу) і, розтираючи його у своїх руках, ліпив із нього хлібини, які роздавав неміущим, що знемали від голоду. Багато в цю голодну годину приходило до нього, і він усіх наділяв. І

солодким, наче з медом, було для всіх те, що він давав. Нікому так пшеничного хліба не хотілося, як цього хліба, виготовленого руками блаженного з дикого зілля»)

- Що було характерним для хліба, виготовленого Прохором? («І якщо він сам давав із благоговінням, то світлим, і чистим, і солодким був той хліб; якщо ж хтось брав потайки, то був він гірким без міри, мов полин»)
- Чому цей споживчий харч мав такі особливості?
- Через що один із братії вимушений був звернутися до ігумена Іоанна?
- Яким чином ігумен вирішив перевірити смакові якості хліба Прохора? («Одну хлібину візьміть із рук,— сказав він, а другу, виходячи, потайки візьміть». «Коли принесли ігуменові хлібини, украдена змінилася на його очах: зробилася схожою на землю й стала гіркою, як і принесена раніше; а взята з рук блаженного була світлою й солодкою, мов мед»)
- За що люди були вдячні Прохору? («Після такого дива повсюди пішла слава про цього мужа. І багатьох голодних прогoduвав він і багатьом був корисний»)

2.10. Рефлексія.

Дослідіть зміни, які відбувалися в поглядах і вчинках князя Святослава. Відповідь оформіть за допомогою прийому «Доміно».

Князь Святополк —» «багато наружи чинив людям (без вини викорінив доценту багатьох знатних людей і маєтки у них одняв)» —» «пішов із Володарем і з Васильком раттю на Давида Ігоровича» —» «беззаконня, всіляке свавілля, голод» —» «задумав багатіти» —» «грабує інока» —» «засоромився князь від того, що зробив» —» непорозуміння з Іоанном —» полюбив монастир і святих отців «і дав він слово Богові не чинити більше нікому насильства» —» «чи йшов на війну, чи на полювання, завжди приходив у монастир» —» «відкрито сповідав про преславні чудеса й знамення Прохора й інших святих».

2.11. «Мікрофон власної душі»: чи вважаєте ви себе грішними? чи змогли б ви віднайти силу волі покаятися?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування *Оповідання про ченця Прохора...*

1. Бога у творі названо:
а) верховним суддею; б) *єдинолюбцем*; в) могутнім володарем; г) блаженным і справедливим.
2. Події в оповіді відбуваються за часів князювання: а) Ігоря; б) Ярослава; в) *Святополка*; г) Святослава.
3. Князь отримав покарання від бога, бо він:
а) підвищив податки для простого люду;
б) вів загарбницькі війни; в) морив голодом свій народ;
г) *винищив багатьох знатних людей і позбавив їх власних маєтків*.
4. Рослина, з якої Прохор виготовляв для себе хліб: а) кропива; б) *лобода*; в) полин; г) безсмертник.
5. «Бачачи терплячись і велику повстримність Прохора», Бог його:
а) намагався захистити від будь-яких хвороб;
б) оберігав від страждань; в) наділив неабиякою силою; г) *життя перетворив на солодке*.
6. Окрім рослинної їжі інок уживав:
а) *просфори*; б) рибу; в) молоко; г) перепелині яйця.
7. Те, що Прокіп зі своїх рук давав голодуючим, було: а) небезпечним і корисним; б) *солодким*;
в) солоним і гірким; г) духмяним.
8. Що змусило одного з братчиків красти хліб у Прохора? а) Заздрість; б) *голод*; в) власна підступність;
г) прагнення оббрехати порядну людину.
9. Речовина, яку Прохор перетворив на сіль:
а) житнє борошно; б) земля; в) пісок; г) *попіль*.
10. Через що торговці заздрили щедрому монаху? Оскільки він:
а) за свою щедрість отримував багато грошей;
б) *давав людям безкоштовно те, чого вони не мали можливості отримати на торжищі*;
в) міг легко і без будь-яких зусиль отримати прибутки;
г) зцілював людей, не вимагаючи при цьому від них винагороди.
11. Щоб помститися іноку, торговці:
а) вирішили його отруїти; б) сильно побили його;
в) розповсюдили лиху славу про нього;
г) *звернулися до Святополка*.
12. У чому виявилася жадібність князя? Він:
а) примусив Прохора сплачувати великі податки;
б) *вирішив забагатіти, пограбувавши монаха*;
в) пішов війною на свого брата;
г) зобов'язав торговців частину свого краму безкоштовно віддавати йому.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи, повторити матеріал

Урок № 11

Тема уроку. Українська література ренесансу і бароко. І.Вишенський

Мета уроку: охарактеризувати особливості розвитку української літератури ренесансу і бароко; з'ясувати роль православних братств, Острозької та Києво-Могилянської академії у розвитку української культури; знати про перші друковані книги; ознайомити школярів з І. Вишенським — мислителем, богословом, полемістом; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу; виховувати повагу до історичного минулого України, вітчизняної культури, І. Вишенського — видатного митця слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

1. Літературний диктант «Твори княжої Русі-України»

- Засновники Києво-Печерського монастиря. (*Антоній і Феодосій*)
- Один з авторів «Києво-Печерського патерика». (*Полікарп*)
- Мова, з якої «патерик» перекладається як «батько». (*Грецька*)
- Час закінчення формування збірника «Києво-Печерський патерик». (*XV ст.*)
- *Перші біографічні твори Нестора. («Чтеніє про Бориса і Гліба», «Житіє Феодосія»)*
- Питання, на яке передусім дає розгорнуту відповідь «Повість минулих літ». (*«Походження руської держави»*)
- З чим Нестор у літописному творі порівнював книжки? (*Ріками*)
- Дата, коли православна церква вшановує пам'ять великого літописця як святого угодника. (*9 листопада.*)
- *Хреститель Русі. (Володимир Великий)*
- Подія, з якої розпочинається історія Русі в «Повісті...». (*Розселення слов'ян*)
- Хто ввів до свого твору державні акти Русі — тексти договорів князів Олега, Ігоря й Святослава з Візантією? (*Нестор Літописець*)
- Перша спроба перекладу українською мовою літопису Нестора належить... (*Віктору Близницю*)

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя. Історичні обставини, в яких перебувала Україна, починаючи із середини XIII ст.

Монголо-татарська навала і напади із Заходу затримали розвиток культури в південних руських землях. За час від 2-ї пол. XIII до 1-ї пол. XVI ст. нових оригінальних пам'яток збереглося тут дуже мало. Розвиток літератури в цей час сповільнився. Нормальному розвитку Київської Русі заважали роз'єднаність території, відсутність чітко визначених кордонів, постійні утиски і переслідування з боку панівної верхівки країн-окупантів.

Із середини XVI ст. почалось пожвавлення в розвитку культури й літератури на Україні у зв'язку з посиленням боротьби народу проти соціального й культурно-національного гніту. Коли польські пани і католицьке духовенство стали проводити політику ополячення та окатоличення населення України й Білорусії, значна частина феодалської верхівки легко сприйняла і католицьку віру, і польську культуру; народні ж маси вчинили рішучий опір і розгорнули боротьбу як проти колонізації (примусового спольщення), так і проти релігійної унії з римсько-католицькою церквою. Народні маси обстоювали «слов'яно-руську» (власне створену на основі живої розмовної з елементами слов'янської) мову і православну церкву як засоби в боротьбі проти натиску польської шляхти та католицького духовенства. Опір народних мас виявився в заснуванні шкіл, друкарень, в організації наукової і літературної роботи.

2. Православні братства, їх роль у протистоянні пансько-польській та католицькій агресії наприкінці XVI — на початку XVII ст.

У розвитку освіти й літератури на Україні та в Білорусії в XVI- XVIII ст. значну роль відігравали братства. Найважливішими серед них були Львівське (1585) та Київське (1615).

Братства — церковні організації заможного міщанства — в умовах боротьби мас українського і білоруського народів проти соціального й культурно-національного гноблення поширюють свою діяльність, відкриваючи школи, організуючи друкарні. Вони очолювали боротьбу проти колонізації й унії.

За сприяння братств засновано школи не лише в Києві, Львові, а й у Перемишлі, Луцьку, Немирові, Крем'янці, Кам'янці-Подільському, Вінниці. У цих школах учні вивчали історію, географію, філософію (богослов'я), риторику, музику, поезію (пітику), математику, астрономію й мови: тогочасну книжну українську, грецьку, польську, німецьку, французьку, а згодом — природознавство й медицину.

Внаслідок переслідування польським урядом братські школи поступово почали закриватися і вже в середині XVII ст. перестали існувати.

3. Значення академій у розвитку української культури, книгодрукування

3.1. Острозька

1576 року в місті Острозі князь Костянтин — (Василь Острозький) заснував греко-слов'яно-латинську колегію, — першу українську школу, що давала середню і вищу освіту. У ній викладалися предмети так званих семи вільних мистецтв: граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика. Навчання велося староукраїнською мовою. При школі діяла друкарня, у якій видано славнозвісну «Острозьку Біблію», книги релігійного та політичного характеру, а також підручники й художні твори. Острозька школа проіснувала 90 років і відіграла важливу роль у поширенні освіти серед населення та в організації національної школи в Україні.

3.2. Києво-Могилянська колегія (з 1701 року — академія).

Була створена внаслідок злиття братської та Лаврської шкіл у 1632 році. Це перший на східних землях Європи вищий навчальний заклад. Училися в ньому діти й заможних, і вбогих батьків, навіть жебраків. Чимало було студентів і з інших слов'янських країн. Незаможні та малозабезпечені вихованці жили в бурсі (своєрідний гуртожиток), де й харчувалися.

Академія мала вісім класів; одні з них були однорічні, інші — дворічні, загальний курс навчання тривав 12 років. Багато часу в кожному класі відводилося на вивчення різних мов: слов'янської, грецької, латинської, польської, деякий час — староєврейської. Основними методами навчання були: заучування напам'ять підручників релігійних шкіл та праць «отців церкви»; усні й письмові

переклади з однієї мови на іншу; диспути. Учні молодших класів та студенти старших дуже багато писали творів різних родів та жанрів: прозових (переважно орації, медитації, проповіді) й віршованих (панегірики, елегії, сатири, діалоги, інтермедії тощо).

1817 року за наказом царського уряду Києво-Могилянську академію було закрито, а через два роки в її приміщенні відкрито Духовну академію, яка проіснувала до початку 1920 року. Зі здобуттям Україною державної незалежності (1991) Києво-Могилянську академію відновлено і надано їй прав міжнародного університету.

4. Перші друковані книги в Україні («Буквар» — 1574, «Апостол» — 1574, Біблія — 1581)

5. Іван Вишенський — мислитель, богослов, поєміст

5.1. Біографія письменника.

Відомості про життя Івана Вишенського, на жаль, надто скупі. Поодинокі факти згадуються у його ж творах. Історія зберегла дуже мало документальних свідчень про Вишенського. Не залишилося ні його портрета, ні дат його народження і смерті. Ми не маємо ніяких відомостей про соціальне походження письменника, про його дитячі та юнацькі роки, умови життя, виховання, навчання тощо.

Народився Вишенський близько 1550 р. в містечку Судова Вишня (нині Львівської області), мабуть, у вбогій міщанській сім'ї.

Початкову освіту здобув у Луцьку, продовжив навчання в Острозі, куди його міг запросити, за припущенням І. Франка, український магнат Василь-Костянтин Острозький, який оточував себе талановитими людьми.

Приблизно в 1580 р. І. Вишенський у розквіті своїх фізичних і духовних сил переселився до Греції на Афон, або так звану Святу гору, і став монахом-аскетом. Йому тоді було 30-35 років (час його народження датують 1545-1550 рр.). Перебуваючи далеко за межами Батьківщини, він жив турботами рідного народу.

На Афоні митець розпочав свою літературну діяльність як письменник-поєміст. Його листи, послання (прозовий, частіше віршований літературний твір, написаний у формі листа чи звернення автора до якоїсь іншої особи) набували значного поширення на Україні, пробуджували в народі антифеодальні й антикатолицькі настрої. Львівське братство кликало Вишенського на Батьківщину. І в зв'язку з цим десь на початку XVII ст. (1604) він здійснив подорож на Україну. Прибувши до Львова, Вишенський бере участь у боротьбі з польсько-шляхетським насиллям. Але пробув тут недовго, бо не зійшовся в поглядах з керівниками місцевого братства (зокрема, з Ю. Рогатинцем). Відвідав деякі монастирі.

Залишивши Львів, митець деякий час жив в Унівському монастирі, потім у свого друга Княгиницького у створеному ним Манявському скиті (Прикарпаття). І. Франко вважав, що саме Вишенський порадив Княгиницькому заснувати цей скит, щоб боротися проти католицької та уніатської реакції.

Вишенський не знав компромісу, завжди виступав проти будь-яких поступок ворогові.

Прожив письменник у рідних краях не більше двох років і знову повернувся на Афон.

Про подальше життя І. Вишенського на Афоні майже немає документальних звісток. Голодне аскетичне життя підірвало здоров'я письменника, туга за Батьківщиною не покидала його. У листі до І. Княгиницького (1610) він скаржився на «некпя болесни телеснїя», через які він не міг побувати ще раз у рідному краї. Вважають, що він помер у 20-х рр. XVII ст. в одній із печер на Афоні.

5.2. Вишенський — письменник, поєміст.

І. Вишенський — представник поємічної літератури.

Поємічна (від гр. *poietikos* — войовничий) — література, яка виникла на ґрунті релігійно-політичної боротьби у зв'язку з агресивним наступом католицизму і насильницьким уведенням Брестської унії 1596 р. У ній точилася дискусія, суперечка, тобто поєміка між католицько-уніатськими і православними публіцистами).

Найвизначніші — «Послання до всіх, в Лядській землі живущих», «Послання до князя Острозького», «Послання до єпископів», «Викриття диявола-світодержця».

6. Українська література ренесансу і бароко

6.1.1. Загальна характеристика доби Відродження у вітчизняній літературі

Ренесанс (або доба Відродження) — напрямок у мистецтві, що виник в Італії в XIV ст. і поширився в Англії, Франції, Німеччині й інших країнах Європи.

Ідеологічною основою Ренесансу стали концепції гуманізму (з лат. *humanus* — людський) та реформації (рух за оновлення церкви). Гуманізм і реформацію об'єднувала критика середньовіччя та католицької церкви.

Основна риса: у творах відображено інтерес до практичних знань, а також до матеріально-побутового, соціально-економічного життя людини.

Основна проблема: звільнення людини від надмірного церковного контролю.

6.2. Бароко в українській літературі

Уже в XVI ст. у європейських культурах на зміну Ренесансові приходить бароко — один з реалістичних стилів. Бароко (від італ. *barocco* — вибагливий, химерний) склалося в Європі в умовах перехідної доби від феодального до капіталістичного ладу (XVI-XVII ст.).

Основна риса: у творах мистецтва цієї епохи світ відображається у протиставленні матеріального і духовного, емоційного і раціонального, природного і божественного.

Основна проблема: пошук відповіді на питання: у чому полягає справжня свобода людини — у її гідності, громадських правах чи матеріальній незалежності.

Розв'язання проблеми: повернення до середньовічних традицій. Використання релігійних мотивів. Ускладнення форми творів.

Світогляд: природа — шлях до Бога. Життя людини уявляється залежним від випадку, зовнішніх впливів, від природи.

6.2.2. Риси барокової української літератури.

- Центральне місце відводиться Богові.
- Релігійне забарвлення всієї культури.
- Присилання ролі церкви й держави.
- Спроба з'єднати античність із християнством.
- Культ «сильної та вищої людини» для служби Богу.
- Рухливість, динамізм, потреба в русі, зміні, трагічному напруженні та катастрофі.
- Пристрасть до сміливих комбінацій, до авантюри, чудернацького, незвичайного.
- Не лякається найрішучішого натуралізму, зображення природи в її суворих, часто неестетичних рисах.
- Поруч із зображенням повного життя є й закоханість у тему смерті.

- Стилiстичнi риси: прагнення перебільшення, гіперболи, антитези, метафоричність мови, переобтяженість формальними елементами.

7. Робота з підручником

VII. Підсумок уроку

VIII. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення до теми «Козацькі літописи», «Історія Русів»

Урок № 12

Тема уроку. Історично-мемуарна проза. Козацькі літописи

Мета уроку: ознайомити школярів з історично-мемуарною прозою, дати їй загальну характеристику, з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, художні особливості; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, кругозір, уміння розповідати з відповідним коментарем, робити висновки; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати патріотизм, повагу до козаків — оборонців України, історичного минулого рідного краю.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрети Б. Хмельницького, І. Мазепи, тексти творів, дидактичний матеріал (тестові завдання).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Фронтальне опитування

- Хто такі козаки? Які твори художньої літератури вам відомі про цих мужніх захисників рідної землі?
- Охарактеризуйте Б. Хмельницького. Чим він здобув пошану і повагу українців?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя про добу козащини

Ознайомлюючись з літературою Київської Русі, ми з вами відзначили, що надзвичайно високого рівня досягло в ній літописання.

Найповніше про Хмельниччину, життя народу в той період, його боротьбу за волю і незалежність розповідають літописи Самовидця, Григорія Грабянки та Самійла Величка. Вони, власне, і становлять вершину українського літописання XVII-XVIII ст.

2. Загальна характеристика козацьких літописів

Проза давньої української літератури представлена творами історіографічного характеру, зокрема козацькими літописами ХУІІ-ХУІІІ ст. Писалися вони освіченими людьми, вихідцями зі старшинської верхівки. Основними джерелами були спогади самих авторів, свідчення сучасників подій, давньоруські літописи та хронографи, праці чужоземних історіографів, літературні пам'ятки, народні думи, історичні пісні, перекази. Історичні відомості в козацьких літописах викладені в різних жанрових формах: публіцистичних нарисів, переказів та художніх оповідань, розміщених у хронологічному порядку без зазначених дат або стислих повідомлень за роками.

3. Історично-мемуарна проза. Загальні відомості про козацькі літописи

3.1. «Літопис Самовидця».

3.1.1. Історія авторства і назви твору.

3.1.2. Серед козацьких літописів ХVІІ ст. чільне місце посідає анонімна праця (первинна назва її не збереглася). Видаючи цей рукопис у своїй друкарні, П. Куліш озаглавив його так: «Літопис Самовидця про війни Богдана Хмельницького і про міжусобиці, які були в Малій Росії по його смерті». Досі ще достеменно невідомо справжнє ім'я людини, що ховалася за псевдонімом «Самовидець».

3.1.3. Тема твору: зображення подій Визвольної війни 1648-1654 рр. під головуванням Б. Хмельницького та післявоєнної доби.

3.1.4. *Ідея*: возвеличення Б. Хмельницького, його мудрості, сміливості, рішучості, винахідливості, людяності і водночас засудження тих, хто намагався підступним, зрадницьким шляхом заволодіти гетьманського булавою після смерті видатного народного ватажка.

3.1.5. Ідейний зміст твору.

У центрі розповіді — події війни та післявоєнної доби. Автор описує козацькі бунти (полк І. Золотаренка), вбивство гетьмана Брюховецького, події Переяславської ради; правильну політику, впроваджувану Хмельницьким (союз з кримським ханом проти поляків); зраду викупленого Хмельницьким з неволі І. Виговського і благородного Д. Многогрішного, що відмовився від гетьманства «як стара дівка від хорошого жениха». З жалем розповідає Самовидець про міжусобні чвари старшини козацької після смерті Б. Хмельницького, марні намагання якось вийти з протекторату Росії.

3.1.6. Композиція.

Літопис загалом охоплює події 1648-1702 рр. Цей твір чітко структурований — має дві частини: перша — поєднані в єдине найважливіші епізоди Визвольної війни, друга — з 1677 р. містить записи про найважливіші події за роками.

3.2. «Літопис Григорія Граб'янки»

3.2.1. Відомості про автора твору.

Г. Граб'янка походить з козацького роду, вчився у Києво-Могилянській академії. Спочатку був гадяцьким сотником, пізніше — полковником.

3.2.2. Історична довідка щодо написання твору.

Цей літопис присвячений воєнним діям, що відбувалися у 1648-1654 рр. Уперше він був надрукований у Києві 1854 р.

Відомо, що Г. Граб'янка — людина книжна, добре обізнана з літописами польськими й українськими. Головним завданням твору автор вважає докладне висвітлення подій Визвольної війни, зберегти для нащадків опис героїчних справ українського козацтва.

3.2.3. *Тема*: зображення подій Визвольної війни 1648-1654 рр., коли під керівництвом Б. Хмельницького українському козацтву вдавалося перемагати польсько-шляхетських та татарських загарбників.

3.2.4. *Ідея*: уславлення Богдана Хмельницького — людини розумної, освіченої, обізнаної у військовій справі і прагнень народу; засудження Брюховецького і Тетері, які нечесним шляхом захопили владу, розчленили українські землі, не цікавилися життям народу, були байдужі до його страждань, дбали тільки про особисті інтереси, збагачувалися пограбуванням держави й трудящих.

За манерою написання твір умовно можна поділити на дві частини. Перша — це ретроспективний зачин, де військові дії тлумачаться через історію народу. Ця частина є більш близькою для фольклорних творів. Друга частина тяжіє до аналітичного мислення, барокового історизму (історія в її динаміці). З опису подій 1664 р. літопис ведеться строго за хронологією. Автор намагався зафіксувати події, що відбувалися на Україні у другій половині ХVІІ ст., після смерті Хмельницького.

3.3. «Літопис Саміла Величка»

3.3.1. Інформація про автора (Самуїла Васильовича Величка). Знаємо про С. Величка дуже небагато. Народився він на Полтавщині в козацькій родині. Закінчив Києво-Могилянську колегію, знав старослов'янську, польську, латинську, німецьку мови.

3.3.2. Історія написання твору.

Цей монументальний історичний літопис був опублікований у 1848-1864 рр.

С. Величко заглиблюється в козацькі літописання.

Не тільки історичні документи були джерелами літописця, а й народні легенди, перекази, приказки та прислів'я, якими пересипана мова твору. Оповідання Величка про подвиги Сірка, козацькі походи в Крим, татарський напад на Січ, про Хмельницького і Барабаша засвідчують неабиякий літературний хист літописця, як, до речі, і своєрідна, відмінна від канонічної, інтерпретація ним біблійних сюжетів про Каїна та Авеля, Вавилонську вежу, Йосипа та його братів, царя Соломона, Содом та Гоморру й ін.

3.3.3. *Тема*: зображення і водночас розмірковування автора над подіями національно-визвольної війни українського народу, часами страшної Руїни після смерті Хмельницького, її причинами і наслідками.

3.3.4. *Ідея*: висловлення любові автора до України і тривога за її долю; вболівання за нерозважливі вчинки її дітей, зокрема незгоду серед самих українців.

3.4. «Історія русів»

3.4.1. Історія написання твору.

Історично достовірні факти тут переплітаються з художнім домислюванням, допущено чимало неточностей і помилкових тверджень. Це пояснюється тим, що автор широко використав розповіді учасників визвольної війни, народні перекази, легенди, історичні пісні, думи, не перевіряючи достовірності викладених фактів.

«Історія русів» уперше опублікована в 1846 р. Створення літопису є спробою всеосяжного огляду історії українського народу у національному і патріотичному ключі від найдавніших часів до подій 1769 р.

3.4.2. Авторство літопису.

Існує багато припущень щодо автора твору.

У передмові до «Історії Русів» В. Шевчук висловлює думку про авторство Архипа Худорби, адже існують свідчення про те, що в його маєтку була якась історія «супроти уряду написана». Це припущення є одним із найвірогідніших.

Таким чином, автор жив у 2-й пол. XVIII ст., навчався у Київській академії, належав до старшини, жив на Чернігівщині, відзначався вільнодумством, патріотизмом, мав широкий політичний світогляд, негативно ставився до російського самодержавства. О. Пушкін так висловився про автора літопису: «Шляхетне серце у нього в грудях під чернечою рясю».

3.4.3. *Тема:* розповідь про історичний розвиток України від давнини до другої половини XVIII ст., зображення центральної події твору — національно-визвольної війни 1648-1654 рр.

3.4.4. *Ідея:* засудження польської шляхти, що чинила постійні утиски, нещадно грабувала український народ; колонізаторської політики російського самодержавства, сваволі царських чиновників, посилення кріпацтва.

3.4.5. Сюжет твору (оглядово).

Дуже ретельно в літописі розглядається питання походження східних слов'ян, спростовується «норманська теорія», зате стверджується спорідненість слов'ян зі скіфами, варягами, хозарами. Але головним рушієм прогресивного руху і становлення українців є козацтво. Козаки — головні хранителі й захисники політичних, релігійних та культурних прав і свобод українців. Перемоги Визвольної війни 1648-1654 рр. справедливо вважаються найбільшим здобутком і досягненням козацтва. Оспівано в літописі й рішення Б. Хмельницького про об'єднання з Росією на Переяславській Раді. Мудрий полководець і політик розраховує укласти угоду на рівних правах рівних народів. Осуду піддаються дії порушників з обох боків: українських політиків І. Мазепи й І. Виговського та російських воєвод, що з жорстокістю ставилися до українців.

Історія розвитку української нації для автора — це історія боротьби за свободу. Різно засуджено також релігійну нетерпимість уряду Речі Посполитої до православ'я, бо диктат і тиранія завжди породжують народний опір. Із суворим осудом у творі зазначено про порушення людських свобод у Російській імперії. Це цілком відповідає тим побоюванням, що виказувала щодо росіян козацька старшина (листи І. Богуна). Навпаки, у творі з похвалою зображено подвиги видатних козацьких полководців І. Богуна, С. Наливайка, І. Підкови, Т. Трясила, Б. Хмельницького.

Ставлення автора твору до Російського імперіалізму і монархії відповідає духу поміркованого просвітництва. Автор схвалює абсолютну монархію, але освідчує. Зате ворожо ставиться до тиранії, тому дії Петра I та його помічника О. Меншикова викликають деякий осуд. Усе ж весь тягар вини за катування і вбивства українців лягає на плечі О. Меншикова.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

Літопис Самовидця

- Письменник, що видав у своїй друкарні літопис Самовидця: а) Є. Гребінка; б) Т. Шевченко; в) *П. Куліш*;
г) І. Нечуй-Левицький.
- Автором літопису вважають:
а) В. Кочубея; б) К. Зіновієва; в) І. Биховця; г) *невідому особу*.
- Події, які охоплені у змісті твору:
а) від давніх часів до 1769 р.;
б) *від 1648 р. до 1702 р.*;
в) з 1848 р. до 1864 р.;
г) період кінця XVII — початку XVIII ст.

Літопис І. Грабянки

- Кого засуджує автор у творі за байдуже ставлення до страждань народу, прагнення пограбувати державу й трудящих: а) В. Кочубея; б) М. Гдешинського; в) Ф. Кандибу;
г) *П. Тетерю*.
- Де козаки під керівництвом Б. Хмельницького розбили ляхів і «добули силу добра, золота, срібла, міді, олова, порошу та всяких інших військових припасів»? Під:
а) Корсунем; б) *Пилявцями*; в) Львовом; г) Москвою.
- Герой, до якого звернувся Б. Хмельницький з промовою: «А нащо говорити там, де треба діяти? Навіщо говорити там, де треба міру знати?»:
а) *хан татарський*; б) монарх російський; в) Д. Виговський; г) король Жигмонт.

Літопис С. Величка

- Біблійний герой, з образом якого С. Величко порівнює Б. Хмельницького: а) Адам; б) Ной; в) *Мойсей*; г) Каїн.
- Кошовий, якого козаки обирали вісім разів своїм отаманом: а) І. Богун; б) М. Кривонос; в) С. Наливайко; г) *І. Сірко*.
- Другий том літопису С. Величка містить відомості про:
а) битву при Жовтих Водах;
б) видатних політичних діячів І. Кочубея, І. Мазепу, С. Палія;
в) *напад кримського хана на Запорозьку Січ у 1675 році*;
г) перемогу під Батогом. **«Історія Русів»**
- «Правдешній Малої Росії син та слуга», — так називає себе: а) *С. Величко*; б) Б. Хмельницький; в) І. Мазепа;
г) Г. Грабянка.
- О. Пушкін, висловлюючись про «Історію Русів», звернув увагу на:
а) жанр твору; б) *його автора*;
в) дискусію навколо образу І. Мазепи;
г) час написання літопису.
- На думку М. Драгоманова, літопис сприяв виникненню: а) «Слова о полку Ігоревім»; б) «Велесової книги»;
в) *«Кобзаря»*; г) «Псалтиря».

1. Підсумок уроку

2. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

3. Домашнє завдання

Прочитати твір Івана Сенченка «Діоген»

Урок № 14

Тема уроку. Поезія давньої української літератури. Іван Величковський. Фігурні (курйозні) вірші. С. Климовський. «Їхав козак за Дунай»

Драматургія в давній українській літературі. Ф.Прокопович «Владимир»

Мета уроку: стисло ознайомити школярів з особливостями поетичних творів давньої української літератури; мати уявлення про фігурний (курйозний вірш); розвивати творчу увагу школярів, їх логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість; уміння пояснювати ідейно-художні особливості програмових віршів, коментувати їх зміст; формувати естетичні смаки в учнів; виховувати почуття поваги до творчості поетів давньої української літератури, національної гідності; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрети І. Величковського і С. Климовського

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

2. Міні-круглий стіл «Я і поезія»

- Дайте визначення поняттю «поезія». (Поезія — 1. Один із трьох літературних родів поряд з епосом і драмою. 2. Невеликий художній твір у віршах. 3. Інколи цим поняттям означають вішовані твори певного автора, нації чи епохи)
- Яких поетів вітчизняної та світової класики ви знаєте? Яким надаєте перевагу? Чому?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Теорія літератури. Поняття про фігурний (курйозний) вірш

Курйозний (від фр. *curieux* — цікавий, дивовижний) — кумедне сполучення слів, незвичайна побудова речень.

2. Творча діяльність І. Величковського

2.1. Відомості про письменника

Іоан Величковський — маловідомий український вірописець кінця XVII — початку XVIII ст. Біографічні дані про нього дуже обмежені. Народився близько 1630 р. Очевидно, вчився у Київському колегіумі. На початку 1680-х рр. він, треба вважати, належав до працівників чернігівської друкарні Лазаря Барановича, а трохи пізніше, в середині 80-х рр., переселився до Полтави, де одержав посаду пресвітера Успенської церкви. Тут він і помер у 1726 р. (за іншими даними — в 1701 р.).

Свої твори І. Величковський писав давньоукраїнською та польською мовами.

5. С. Климовський. «Їхав козак за Дунай»

5.1. Відомості про Семена Климовського: українського козака, поета, політика, філософа.

Про його життєвий шлях відомо дуже мало. Перша друкована згадка про нього з'явилася в 1772 році (ймовірно, ще за життя) в «Опыте исторического словаря о русских писателях», підготовленому М. Новиковим. Там повідомлялося, що малоросійський козак С. Климовський написав вішовану книжку «Про правду і великодушність добродійників» (1724) і що ця рукописна книжка зберігається в Імператорській бібліотеці.

5.2. Опрацювання твору С. Климовського «Їхав козак за Дунай».

5.2.1. Виразне читання пісні або її виконання під музику.

5.2.2. Історія написання поетичного твору.

С. Климовський став автором надзвичайно популярної пісні «Їхав козак за Дунай», яку дуже любили в Україні ще за його життя.

5.2.3. Тема: зображення зворушливого розлучення козака з дівчиною, через його участь у військових подіях за Дунаєм.

5.2.4. Ідея: возвеличення щирого почуття, яке випробовується часом і життєвими обставинами.

5.2.5. Основна думка: Тебе ж, мила, не забуду, / Поки жив на світі буду. / Коли умру на війні — / Поплач обо мні.

5.2.6. Жанр: літературна пісня, інтимна лірика.

5.2.7. Композиція.

Твір побудований у формі діалогу між козаком та його коханою.

5.2.8. Ідейно-художній аналіз твору. Бесіда за питаннями:

- Що вам відомо про пісню як літературний жанр і твір мистецтва?
- В які часи відбуваються події у творі?

- Чому козак вимушений був залишити кохану і негайно виїхати за Дунай?
- Як дівчина сприйняла розлучення з коханим? Чим це зумовлено?

5.2.9. Художні особливості пісні.

Звертання: «Дівчино, прощай», «Ти, конику вороненький...», «Постій, постій, козаче...», «Ти будь здоров, мій миленький», «Тебе ж, мила, не забуду».

Епітети: «коник вороненький», «білі ручки», «ясні очі». *Повтори:* «постій, постій...», «мила... миленький». *Метафора:* «ручок не ламай», «ясних очей не стирай».

Зменшувально-пестливі форми слів: «миленький», «вороненький», «коник», «ручок».

6. Загальна характеристика шкільної драми

Найдавнішу згадку про українські драматичні вистави маємо в посланнях І. Вишенського. У посланні до стариці Домники поет-містик, що православні, замість працювати для церкви, «тільки комедії строят і грають».

Історія української літератури засвідчує, що вже десь у 30-40-х рр. XVII ст. у Києві виставлялися шкільні драми. А один з колишніх учнів Київської колегії, Лазар Баранович, у листі до товариша в 1676 р. згадує, як вони колись, будучи учнями колегії, виступали в трагедії про Йосифа.

Авторами шкільних драм були учні та викладачі Києво-Могилянської академії. Перші твори виникли наприкінці 30-х рр. XVII ст., останні припадають на 70-ті рр. XVIII ст.

Українські драматурги, зокрема у тих творах, які дійшли до нас, залежно від обдарування, ерудиції, самостійності мислення все ж мали змогу продемонструвати певну винахідливість в організації художнього матеріалу.

Шкільні драми писалися за певними правилами поетики. Викладачі поетики колегіумів, Київської академії зобов'язані були практично показувати, як треба складати вірші, драми, орації тощо. Теорія шкільної драми базувалася на канонах класицизму.

1.2. Виконавці шкільних драм.

Шкільні спектаклі ставилися, звичайно, під час релігійних свят, зокрема Різдва і Великодня, а то й з приводу якоїсь події — на публічних іспитах, на честь приїзду до Києва когось із визначних осіб та в інших випадках.

2.4. Жанрове розмаїття шкільних драм.

До нашого часу дійшло понад тридцять шкільних драм, більшість з яких виникла в I половині XVIII ст. Залежно від теми вони поділялися на чотири піджанри:

- 1) містерії — різдвяні та великодні драми (про народження, страту й воскресіння Ісуса Христа). Наприклад, «Образ страстей міра сего»;
 - 2) міраклі — драматизовані легенди про життя святих («Драма про Олексія, чоловіка Божого»);
 - 3) мораліте, в яких християнські догми морального характеру проповідувалися через дію алегоричних образів — Покора, Віра, Любов... (І. Кониський «Воскресеніє мертвих...»).
- Ці алегоричні драми, поширені в Західній Європі у XV- XVI ст., до України прийшли з розвитком театру в кінці XVI — на початку XVII ст. і проіснували до середини XVIII ст.;

- 4) історична драма («Милість Божа» невідомого автора). Найціннішими були твори останнього піджанру: в них відображено важливі суспільні події, порушувалися пекучі проблеми сучасного автором життя.

2.5. Інтермедії та інтерлюдії.

- *Интермедія* — від лат. слів *inter* — між і *media* — середина.
- *Интерлюдія* — від лат. слів *inter* — між і *ludus* — гра.

До шкільних драм звичайно додавалися інтермедії або інтерлюдії, побутові гумористичні сценки, які виставлялись в антрактах. Сюжетами їх були жартівливі історії, народні анекдоти і т. ін.

3. Ф. Прокопович «Владимир» (1705)

3.1. Відомості про автора твору.

Феофан Прокопович — професор Київської академії, де в 1704 р. розпочав викладати поетику. До свого навчального предмета склав підручник. У творах письменників він хотів бачити більше життєвої правди. Свої теоретичні погляди намагався висвітлити в історичній драмі «Владимир».

Пізніше був церковним і політичним діячем при дворі Петра І.

3.2. Переказ цікавих епізодів з твору з відповідним коментарем.

3.3. *Тема:* зображення прийняття християнства Руссю, прославляючи діяння Володимира Святославовича та відтворення реформ Петра І, які мали значення для політичного та економічного розвитку Росії.

3.4. *Ідея:* висміювання, таврування ганебного протиставлення політики царя-реформатора, серед яких було багато церковнослужителів.

3.5. *Основна думка:* боротьба за прогрес, за передові реформи Петра І проти застою старого ладу.

3.6. Особливості назви твору.

У тодішній літературі було модним (і цього вимагала теорія літератури) давати заголовок твору дуже довгий, щоб у ньому розкривалися певною мірою його зміст і основна ідея тощо. Так, п'єса Ф. Прокоповича має дуже довгу назву, яку, звичайно, не наводимо повністю, а в такій редакції: «Владимир, всіх словенорос- сийских стран князь и повелитель». Свій твір автор присвятив гетьману І. Мазепі.

3.7. *Жанр:* автор назвав свій твір трагедокомедією, бо в цю п'єсу, що має в основному серйозний, високий зміст, органічно вплетені комедійні сцени, комічні персонажі.

3.8. Особливості твору.

«Владимир» — це барокова драма, автор використовує популярний епізод для створення складного багатопланового твору, у якому конкретні ситуації служать для вираження релігійно-філософських і політичних істин. У п'єсі можна виділити три плани:

- а) власне історичний сюжет;
- б) роздуми Прокоповича про світоглядну кризу епохи;
- в) авторську концепцію її подолання.

4. Вертеп як вид лялькового театрального дійства

Підсумок уроку

Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

Домашнє завдання

Урок № 15

Тема уроку. Життя і творчість, морально-етичні ідеали філософа, просвітителя й поета Г.Сковороди

Мета уроку: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом Г. Сковороди — філософа, просвітителя, поета; охарактеризувати його збірку «Басни харьковські», зосереджуючи увагу на ідейно-тематичному спрямуванні програмових байок; розвивати вміння аналізувати, коментувати зміст творів; навички виразного читання; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття пошани до творчості Г. Сковороди, давньої літератури; любов до книги як скарбниці народної мудрості і пам'яті. Тип **уроку:** засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Г. Сковороди

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

1. Вікторина «Кращий знавець-драматург»

- Православне духовенство сприяло створенню шкільної драми, аби протистояти... (*Католизму і розповсюдженню польської культури на Україні*)
- «Православні, замість працювати для церкви... тільки комедії строять і грають»,— так у своєму посланні зазначав... (*І. Ви-шенський*)
- *Авторами шкільних драм були... (Учні та викладачі Києво-Могилянської академії)*
- Найчастіше шкільні драми ставилися з приводу... (*Релігійних свят*)
- Важливою особливістю середньовічної духовної драми є її... (*Алегоризм, нахил до символічності*)
- Жанр драматургії XVIII ст., в якому християнські догми морального характеру проповідувалися через дію алегоричних образів — Покора, Віра, Любов. Це... (*Мораліте*)
- Прикладом містерії можна вважати твір... (*«Образ стростей міра сего»*)
- *Кращими традиціями інтермедій можна вважати... (Демократизм, гуманізм, викриття пороків самодержавства, співчуття поневоленним, захист їх прав)*
- *Позитивні персонажі інтермедії... (Запорожець, козак, солдат, чесні трудівники)*
- Драму «Владимир» Ф. Прокопович присвятив... (*І. Мазені*)
- Головний конфлікт трагікомедії Ф. Прокоповича. (*Боротьба релігій, старого і нового*)
- Слово «вертеп» з грецької мови перекладається як... (*Печера*) **Примітка.** За кожну правильну відповідь устанавлюється

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Григорій Савич Сковорода (вивчення біографії. Робота з підручником)

2. Творча спадщина митця

Упродовж 1769-1774 рр. Сковорода написав збірку прозових байок «Байки харківські».

У 1785 р. Сковорода об'єднав тридцять віршів, написаних у різний час, у збірку «Сад божественних пісень».

Філософські трактати, афоризми.

3. Г. Сковорода — просвітитель, філософ

Григорій Савич замислювався над тим, як допомогти своєму народові. Тому він вирішує здійснювати просвітницьку діяльність серед народу: в дохідливій формі пояснював людям різні явища життя суспільства і природи, викладав свої філософські та педагогічні ідеї; у вільний час учив грамоти селянських дітей.

4. Опрацювання твору Г. Сковороди «Всякому городу нрав и права...»

4.1. Виразне читання поезії з відповідним коментарем.

5. *Тема:* сатиричне зображення панів, чиновників, купців, дворянсько-бюрократичної системи управління.
6. *Ідея:* нищівне висміювання і засудження моральних вад тогочасного суспільного життя (спосіб життя, інтереси і прагнення поміщиків та купців; тлумачення чиновниками законів в угоду собі, їхнє криводерство; чиновників і віршомазів-панегістів, які прислужництвом і підлабузництвом прагнули здобути високі посади, що давали добрі прибутки; схоластичну систему освіти, яка завдавали «спудеям» великих мук.)
7. *Основна думка:* Г. Сковорода сатирично викриває і заперечує весь тогочасний лад як антилюдський і аморальний; підносить примат розуму, контрастно протиставляючи його тогочасному соціальному і побутовому злу: А мене одна только в свете дума, / Как бы умерти мне не без ума.
8. *Жанр:* сатиричний вірш, пісня, де поет представляє й осміює цілу галерею грішників, що не живуть за своїм покликанням і ганьблять інших: це жадібний поміщик, лихвар, брехливі купець і юрист, підлабузник-сладолобець.
9. *Віршування:* написана пісня десятискладовим розміром з цезурою після шостого складу. Кожна строфа пісні має шість рядків, з яких перші чотири дактилічні, а останні два — силабічні і звучать як її антитеза, як рефрен.
10. *Рима:* як новатор, поет застосовує виключно чоловічі рими (дума — з ума), «неточні» рими, яких не вживали тогочасні митці; у творі вжито чотиристопний дактиль.
11. Зміст твору.

Пісня починається в спокійному тоні. Автор передає особисті роздуми про різну вдачу людей, уподобання, які у кожного свої: Всякому городу нрав и права, / Всяка имет свой ум голова; / Всякому сердцу своя есть любовь, / Всякому горлу свой есть вкус каков, / А мене одна только в свете дума, / А мене одно только не йдет с ума.

- Яка ж думка непокоїть поета, що в нього постійно «не йде с ума»?

Поета як людину чесну, безкорисливу турбує несправедливість світу, потворні явища сучасної йому дійсності. Саме в цьому причина його неспокою, його різко негативного ставлення до кріпосницького ладу. Тому вже в наступній строфі він розгортає яскраві картини тогочасного життя, типові образи шахраїв і злодіїв, панів і підпанків, гостро висміюючи їх. Тут і Петро, який заради чинів витирає панські кутки і Федько-купець, який «при аршині все лже», і лихвар, що мріє про свої проценти, і пани, котрі, наслідуючи моду, перебудовують свої палаци за іноземними зразками.

У третій строфі Г. Сковорода нищівно висміює поміщика-кріпосника (заводить англійську худобу) і козацьку старшину, що постійно збільшують свої земельні володіння, грабуючи селян, а також викриває панський побут з п'яними оргіями в маєтках: Тот непрестанно стягає ґрунта, / Сей иностранни заводит скота, / Ті формируют на ловлю собак, / Сих шумит дом от гостей, как кабак...

У четвертій строфі бичується і висміюється несправедливе судочинство тих часів («Строит на свой тон юриста права»), схоластичні науки («С диспут студенту тре щит голова»)

Особливу увагу звертаємо на останню строфу, що передає основну ідейну спрямованість сатиричного твору. Потворному життю представників кріпосницького суспільства Г. Сковорода протиставляє свій морально-етичний ідеал, ідеал мудрої людини, яка знає справжню ціну життя і має «совість, как чистый хрусталь».

Отже, у творі сатирично викривається і засуджується весь суспільний лад як безчесний й нерозумний. Кожний рядок вірша Г. Сковороди, кожний його образ несе у собі велике смислове навантаження, відтворюючи живу дійсність у її найхарактерніших проявах.

2.12. Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Чим для кожного із нас є рідне місто? Чи пишаєтесь ви тим, що живете саме в ньому? Відповідь вмотивуйте.
- Чому, на думку Г. Сковороди, кожне місто повинно мати свої «звичаї і права»?
- *Що цінує автор твору в людині? (Всяка тримає свій ум голова, / Всякому сердцу — любовь і тепло)*
- Чим стурбований ліричний герой поезії? Що «непокоїть його ум»?
- *Хто є мешканцями міста? У чому полягає суть їх життя? Чи можемо ми визначити, до якого соціального прошарку населення вони належать? (Панські Петро для чинів тре кутки, / Федір-купець обдурити прудкий, / Той зводить дім свій на модний манір, / Інший гендлюс, візьми перевірі! / ... Той безперервно стягає поля, / Сей іноземних заводить телят. / Ті на ловецтво готують собак, / В сих дім, як вулик, гуде від гуляк)*

3. Робота над твором Г. Сковороди «De libertate» («Про свободу») (1757)

3.1. 1. Виразне читання поезії.

3.2. 2. Історія написання твору.

Ще живими були в пам'яті народній тяжкі бої за визволення від соціального і національного гноблення польською шляхтою, а вже трудовому селянству царат накинув на шию нове ярмо, ще важче, позбавляючи завойованої вольності. Наказавши зруйнувати Запорозьку Січ, Катерина II розпорядилася навіть саме «на- именованіє Сечи и запорожских казаков отдать на вечное забвеніе». Так віддячила порфіроносна вовчиця українському козацтву за героїзм, виявлений ним у російсько-турецькій війні, яка закінчилася за рік перед тим. Це, можливо, було однією з причин, що спонукала поета до написання вірша «Be liberale».

3.3. *Тема:* вияв громадянської мужності поета в період посилення кріпацтва, оспівуючи волю як найбільше багатство людини.

3.4. *Ідея:* ушляхетлення Богдана Хмельницького, народного героя, який присвятив своє життя боротьбі за волю і щастя українського народу; утвердження свободи людини як найвищої суспільної цінності.

3.5. *Основна думка:* тільки за умови отримання волі людина почуватиме себе щасливою; ніяке золото не замінить «вольності».

3.7. *Віршування і рима:* силабічний твір, точні жіночі рими.

3.6. *Жанр:* громадянська лірика, оскільки в ній поет пов'язує волю з боротьбою за національне і соціальне визволення трудящих.

3.8. Зміст твору.

Поезія починається спокійним філософським міркуванням про те, що являє собою воля, яка її цінність.

Дуже показовим є прославлення в цьому вірші Богдана Хмельницького як «батька вольності», як вірного сина українського народу. Поет закінчує твір словами: «О, когда б же мні в дурні не пошиться, / Дабы волности не могл как лишиться. / Будь славен вовек, о муже избаранне, / Волности отче, герою Богдане!»

Художні особливості твору.

Риторичні запитання: Что тут за вольность? / Добро в ней какое?

Риторичний оклик: Будь славен вовек, о муже избаранне, / Вольности отче, герою Богдане!

Порівняння: Добро... будто золотое. *Звертання:* Будь славен вовек, о муже избаранне.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять вірш «Всякому місту – звичай і права»

Урок № 17

Тема уроку. Байки, притчі та філософські трактати Г.Сковороди

Мета уроку: охарактеризувати його збірку «Басни харьковскія», зосереджуючи увагу на ідейно-тематичному спрямуванні програмових байок; розвивати вміння аналізувати, коментувати зміст творів; навички виразного читання; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття пошани до творчості Г. Сковороди, давньої літератури; любов до книги як скарбниці народної мудрості і пам'яті.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Г. Сковороди, фотоілюстрації до його байок

1. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Напам'ятайте афоризми

III. Актуалізація опорних знань

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Г. Сковорода. Збірка «Басни харьковські»

3.2. Ознаки байок Г. Сковороди:

- писані прозою;
- здебільшого побудовані на діалогах і контрастах;
- розмова дійових осіб часто носить полемічний характер;
- містить дві частини: фабулу (коротка розповідь, діють переважно алегоричні уособлення — звірі, птахи, комахи, явища природи, предмети, іноді люди) і сентенції;
- стислість і динамічність;
- сатирична спрямованість;
- наявність моралі («сили») — народна приказка, прислів'я, стисла або влучна мораль.

3.3. Ідейно-художній аналіз програмових байок.

4.3.1. «Бджола та Шершень».

4.3.1.1. Виразне читання у ролях.

4.3.1.2. *Тема:* розповідь про призначення праці в житті кожної людини на прикладі діалогу Бджоли і Шершня.

4.3.1.3. *Ідея:* возвеличення праці, яка є смыслом щасливого життя; засудження ліні, ледарства, крадіжки.

4.3.1.4. *Основна думка:*

- а) Шершень — це образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого і народжені на те тільки, щоб їсти, пити і т. ін.;
- б) Бджола — це символ мудрої людини, яка у природженому ділі трудиться;
- в) «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним».

4.3.1.5. *Жанр:* літературна байка.

4.3.1.6. Композиція.

Твір складається з двох частин: сюжетної і дидактичної («сили»). Сюжетна частина побудована у формі діалогу між Шершнем, який сміється над працелюбністю Бджоли і над бджолою, яка отримує від праці задоволення. Друга частина («сила») містить тлумачення прихованого змісту першої.

4.3.1.7. Зміст твору.

Паразит Шершень насміхається з Бджоли, що вона працює не так на себе, як на інших: «Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? Чи знаєш ти, що плоди твоєї праці не стільки тобі самій, як людям користь, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть; однак не перестаєш через дурість свою збирати мед. Багато у вас голів, але всі безмозкі».

Називаючи дурнем «пана радника», Бджола засуджує тих, хто «крадіжкою добуває» мед. Для неї праця найсолодша річ: «нам незрівнянно більша радість збирати мед, аніж споживати. До цього ми народжені і будемо такі, доки не помremo».

Мораль байки проста: праця повинна стати для людини природною потребою, «найсолодшою поживою». Тільки тоді життя матиме зміст і красу. У праці людина відчуває радість буття, а в безділлі деградує.

4.3.1.8. Проблематики байки: людина і суспільство; смисл життя кожного; людське покликання; праця і безділля.

4.3.1.9. Мова байки.

Мова твору близька до народної, але якщо у вуста Шершня вкрито більше лайливої лексики, то Бджола говорить афористично й красиво.

4.3.1.10. Обговорення ідейного змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Чому Шершень, принижуючи гідність Бджоли, називає її дурною? («Чи знаєш ти, що плоди твоєї праці не стільки тобі самій, як людям корисні, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть; однак не перестаєш через дурість свою збирати мед»)
- Що мав на увазі Шершень, звертаючись до Бджоли: «Видно, що ви без пуття закохані в мед»?
- У чому вбачає своє призначення Бджола? Чим зумовлено те, що праця для неї — насолода? («...Більша радість збирати мед, аніж його споживати. До цього ми народжені і будемо такі, доки не помremo. А без цього жити... для нас найлютіша мука»)
- Якої думки щодо праці дотримується Шершень? Чому він не розуміє Бджолу?
- Що є мукою для героїні?
- Кого намагався засудити Г. Сковорода на прикладі Шершня?
- Чому Бджола — символ мудрої людини?
- Які життєві приклади наводить байкар у висновку («силі») твору? Про що вони свідчать?

4.3.2. «Собака і Вовк».

4.3.2.1. Виразне читання твору у ролях.

4.3.2.2. *Тема:* розповідь про велике прагнення Вовка стати другом для собак.

4.3.2.3. *Ідея:* возвеличення дружби — великої цінності у стосунках людей.

4.3.2.4. *Основна думка:* «І рід, і багатство, і чин, і споріднення, і тілесні принади, й науки не спроможні утвердити дружбу.

Лише серця, думками єдині, й однакова чесність людських

душ, що у двох чи трьох тілах живуть,— ось де справжня любов і єдність...».

4.3.2.5. *Жанр:* літературна байка.

4.3.2.6. Композиція.

Експозиція: «У Тітира, пастуха, жили Левкон та Фірідам, два пси...».

Зав'язка: «Вовк... став набиватися до них (собак) у друзі». *Кульмінація:* «В одному лише не криюся, що маю хвіст лисячий, а погляд вовчий».

Розв'язка: «Голосом і волосом ти (Вовк) справді на нас (собак) схожий, але серце твоє далеко стоїть».

4.3.2.7. Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Що таке дружба? Від чого вона залежить, чим вимірюється?
- Чи завжди дружба є щирою і відвертою? Відповідь обґрунтуйте, наводячи приклад.
- Які прислів'я та приказки про дружбу ви знаєте? (Чи є що краще, краще в світі, як укупі жити? Я з тобою, як риба з водою. Ані лопата, ані мотика їх не розлучать. Для милого друга і вола з плуга. Друзі пізнаються в біді. У друга вода солодша, ніж у ворога мед. Вірний приятель — то найбільший скарб.

Дружба та братство дорожче від багатства)

- Чому Вовк вирішив подружитися із собаками? («Вони прославились і серед диких, і серед домашніх звірів. Вовк, від заздрості на їхню славу, вишукав хвилю і став набиватися до них у друзі»)
- Яким чином хижак намагався довести свою цінність до Лев-кони та Фірідама? («Прошу мене любити та жалувати, панове мої... Ви мене надзвичайно вицасливите, коли дозволите мені бути третім вашим товаришем. Вважатиму це собі за велику честь»)
- Чим славився Вовк? («...Понароздажував їм про славних і багатих предків своїх, про модні науки, в яких стараннями батьків був вихований»)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

VII. Підсумок уроку

VIII. Домашнє завдання

Повторити розділ «Давня українська література»

Урок № 19

Тема уроку. Нова українська література. І.Котляревський. Життя і творчість. Поема «Енеїда»

Мета уроку: охарактеризувати суспільно-історичний контекст становлення нової української літератури; з'ясувати причини духовного поневолення нації, особливості розвитку фольклористики; визначити основні художні напрями літератури цього періоду, найвизначніших письменників того часу; ознайомити школярів з життям і творчістю І. Котляревського; розвивати діалогічне та монологічне мовлення, вміння аналізувати й узагальнювати історичні факти, робити висновки, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; раціонально використовувати час; виховувати почуття любові, пошани до творчості І. Котляревського; гордості за український народ, його історію, культуру, мову; прищеплювати почуття відповідальності за доручену справу.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: репродукції до життя і творчості І. Котляревського; дидактичний матеріал.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Яким чином історичні події на Україні і за її межами впливали на розвиток вітчизняної літератури?
- Дослідіть, яких змін зазнала мова, починаючи з написання Біблії і закінчуючи творами Г. Сковороди.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Основний зміст уроку

1. Суспільно-історичні обставини наприкінці XVIII ст.

Надії народу на скасування кріпацтва виявилися марними; навпаки — панщинний тягар став ще важчим. Представники передової інтелігенції заснували таємні політичні організації, які пізніше були названі декабристськими: «Північне товариство» (в Петербурзі), «Південне товариство» (в Україні).

2. Духовне поневолення нації

- Царський уряд, відкриваючи школи, намагався зробити їх опорою реакції і русифікувати за їх допомогою населення України.
- Видавати газети й журнали українською мовою уряд не дозволяв.
- Російський історик і письменник М. Погодін трактував українську мову як говірку російської, не визнавав її мистецьких якостей.
- У рецензіях на альманах «Ластівка» В. Белінський твердив, що нація, яка втратила свою культурну верхівку і державність, не може мати власного письменства.
- 1863 р.— валуєвський циркуляр, за яким заборонялося друкувати книги й журнали українською мовою.
- 1876 р.— ємський акт: заборона ввозити з-за кордону українські книжки будь-якого змісту
- Українською мовою заборонялося:
 - а) викладання в Києво-Могилянській академії;
 - б) використання «Букваря»;
 - в) читання молитов і ведення церковної служби;
 - г) проведення навчання у школах;
 - д) демонстрування театральних вистав;
 - е) здійснення перекладів з російської мови;
 - ж) видання дитячої літератури.

3. Основні художні напрями

Класицизм (від лат. *classicus* — взірцевий) — літературний напрям, що означає наслідування зразків античності. Особливості класицизму:

- будова художніх творів на засадах розуму з ігноруванням особистих почуттів людини;
- теми до творів добиралися лише з античної або вітчизняної історії;
- позитивні персонажі — герої греко-римської або національної історії, представники панівної верхівки; негативні — вихідці із соціальних «низів»;
- зображення героя тільки під час виконання державного обов'язку;

Романтизм виник у літературі, мистецтві та в гуманітарних науках європейських країн в кінці XVIII — на початку XIX ст. Романтики, зокрема прогресивні, широко звернулись до поетичного освоєння народних переказів, легенд, повір'їв і збагатили нашу літературу відомими баладами, поемами, піснями в народному

Реалізм — літературний напрям, який правдиво відображає дійсність; звертається увага на взаємини людини і навколишнього середовища.

4. Бурлескна стильова течія

Бурлеск (від іт. *eurla* — жарт) — жартівливе трактування в знижувальному тоні тем і образів, про які звичайно прийнято говорити поважно.

5. Життєвий і творчий шлях І. Котляревського (робота з підручником)

6. Робота з підручником (читання поеми «Енеїда»)

V. Підсумок уроку

1. Складання сенкану «І. Котляревський»

Митець.

Правдивий, жартівливий.

Спостерігав, бачив, змальовував.

Засновник нової української літератури.

Енеїдець-полтавчанин.

Котляревський.

Щирий, відвертий, гуманний.

Порушив, створив, розповсюдив.

Син України.

Новатор.

VII. Домашнє завдання

Дочитати «Енеїди» І. Котляревського

Урок № 22

Тема уроку. Урок мовленнєвого розвитку №1. Усна цитатна характеристика героїв поеми «Енеїда»

Мета уроку: продовжити розкривати ідейно-художній зміст поеми «Енеїда»; зосередити увагу на характеристиці образів Енея, троянців, з'ясувати їх вчинки, поведінку, наводячи переконливі обґрунтування, приклади з твору; розвивати образне і логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння мотивувати власні думки, почуття, грамотно надавати ґрунтовні висновки, узагальнення; формувати світогляд школярів; виховувати почуття поваги до творчості І. Котляревського, високі патріотичні почуття, любов до рідного краю, народу, його традицій.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Котляревського, дидактичний матеріал (тестові завдання).

ХІД УРОКУ

- I.** Організаційний момент
- II.** Перевірка домашнього завдання
- III.** Актуалізація опорних знань

1. Міні-дискусія

Завдання: доведіть або спростуйте тезу.

- «Енеїда» — енциклопедія українського життя кінця XVIII — початку XIX ст.».
- «У поемі І. Котляревський лояльно відтворив життя різних прошарків населення».
- «Троянці — це ті самі люди, сильні, відважні, невтомні в походах, яким не потрібне багатство, а потрібні перш за все воля, без неї і життя для них немає. Це люди, здатні голими руками взяти розпечене ядро, вони з презирством ставляться до фізичного болю. Вони умруть, але не стануть рабами».

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступна промова вчителя

2. Характеристика образів Енея і троянців

2.1. Еней — «хлопець хоть куди козак».

2.1.1. Орієнтовний план образу героя поеми.

I. Еней — троянський царевич, утікач з Трої, головний герой твору «Енеїда» І. Котляревського.

II. Портрет, зовнішність.

III. Риси характеру Енея:

1. Позитивні:

- а) сміливість і відчайдушність;
- б) завзятість і розсудливість;
- в) відвага і хоробрість;
- г) близькість до народу;
- д) простота і щирість;
- е) уміння швидко орієнтуватися в обстановці;
- є) критичне ставлення до самодержавства, панства.

2. Негативні:

- а) легковажність і безжурність;
- б) нестійкість і непослідовність;
- в) пристрасть до хмільних напоїв;
- г) боягузливість і безпорадність.

IV. Еней — троянський ватажок.

1. Знання воєнного ремесла.

2. Вміння організувати троянців у бою і праці.

3. Вірність союзникам.

4. Вимогливість і доброта до підлеглих.

5. Популярність серед війська і народу.

V. Дипломат і державний діяч.

VI. Троянський полководець — образ запорозького кошового отамана.

3. Опрацювання образу троянського ватажка

2.2. Троянці.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять уривок поеми «Енеїда»

Урок № 23

Тема уроку. І. Котляревський. Соціально-побутова драма «Наталка Полтавка» - перший твір нової української драматургії

Мета: виявити основні особливості першого драматургічного твору нової української літератури, його ідейно-тематичну спрямованість, композицію, конфлікт; охарактеризувати образ возного, виборного, Терпилихи; опрацювати дію І драми; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, уміння грамотно робити висновки, належним чином їх обґрунтовуючи; аналізувати художній твір; виховувати почуття поваги до І. Котляревського, історичного минулого рідного краю, любов до рідного слова, вітчизняної культури.

Обладнання: портрет І. Котляревського, картина пам'ятника митцю в Полтаві, підручник, текст твору, аудіозапис пісень Наталки; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

2. Робота над твором І. Котляревського «Наталка Полтавка»

3.1. Історія написання, джерела

Написана п'єса І. Котляревським до 1819 року, точної дати її створення не залишилось.

3.2. Тема: показ життя сільської бідності в епоху розкладу феодально-кріпосницького ладу (XIX ст.).

3.3. Ідея: втілення народного ідеалу української жінки, її моральної краси; засудження лицемірства, крутість, хижацтва сільської верхівки в образах виборного і возного.

3.4. Основна думка: офіційна мораль тогочасного суспільства суперечить гуманістичним принципам.

3.5. Жанр: сам автор визначав свій твір як « малоросійську оперу ». Насправді, «Наталка...» має ознаки одразу декількох жанрів драматургії: є театральньо-драматична й музична форми. Музику до цієї п'єси написав М. Лисенко. Тому вважають комічну оперу І. Котляревського синтетичною (змішаність елементів) п'єсою (драматично-музичним твором, близьким до драми).

3.6. Особливості твору.

- Письменник реалістично зобразив життя «простолюду», критично засудив тодішнє суспільство (хабарництво, обдурювання, зверхність багатих над бідними та ін.).
- Автор змалював взаємини між простими людьми, використав невичерпні скарби народної розмовної мови і пісенної творчості.

3.7. Композиція.

Весь текст п'єси поділяється на великі частини — дії (їх у творі дві), кожна з яких поділяється на картини, а ті у свою чергу на яви, пов'язані з входом чи виходом дійових осіб. Усі яви написані у формі діалогів між двома або більше дійовими особами, зрідка трапляються монологи.

Дія твору відбувається в одному полтавському селі.

Композиція:

Зав'язка: подальші сцени, з яких довідуємося про намір возного одружитися з Наталкою, в цьому йому має допомогти виборний Макогоненко (ява 3 дії І).

Розвиток дії: старшина села вмовляє Наталку погодитися на шлюб з паном возним і діє через матір, а другий посередник, Микола, влаштовує побачення Наталки з Петром, який оце повертається із заробітків, куди погнали його лиха доля і Наталчин батько, що не погодився віддати дочку за наймита. Та й стара Терпилиха мріє про багатого зятя. Отже, на шляху до щастя закоханих — майнова нерівність.

Кульмінація: категорична відмова Наталки стати дружиною возного (ява 9 дії ІІ).

Розв'язка: благословення матері Наталки і Петра на одруження, оскільки возний зазначив: «Я отказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственное владеніє з тим, щоб зробив її благополучною».

3.8. Дійові особи твору

У п'єсі діє всього шість осіб, і кожна з них займає певне місце в розвитку дії. Всі вони належать до двох протилежних таборів: перший — Наталка, Петро і Микола, другий — решта персонажів. Щоправда, мати в ході розвитку подій потрапляє то в один табір, то в другий, що обумовлюється її великою материнською любов'ю до дочки, бажанням їй щастя в житті, а ще — боязню сільського начальства, взагалі «сильних світу цього».

3. Робота з підручником

4. Перегляд уривків фільму «Наталка Полтавка»

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Виписати цитати, скласти план, питання до характеристики образів Наталки, Петра, Миколи

Урок № 24

Тема уроку. І.Котляревський. «Наталка Полтавка». Художні засоби твору. Порівняльна характеристика героїв твору

Мета: охарактеризувати образи п'єси Наталки, Петра, Миколи; з'ясувати роль і функцію пісень у творі; розвивати вміння відстоювати людську гідність, власні принципи; грамотно висловлювати свої думки, почуття; робити висновки, узагальнення; виховувати почуття гордості за національну культуру; прищеплювати любов до театру, інтерес до наслідків особистої праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Котляревського, аудіозаписи пісень героїв п'єси, фотоілюстрації до змісту твору, підручник, текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

- I. Організаційний момент
- II. Актуалізація опорних знань
- III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності
- IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні ми продовжуємо характеризувати образи п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського, зосереджуючи увагу на позитивних героях. На прикладі них письменник високо підніс глибокий розум, працьовитість, оптимізм, почуття гідності, наполегливість та інші моральні якості простих людей. Таке зображення трудящих було прогресивним, бо вселяло віру в краще майбутнє. Тим більша честь авторові, що ніхто в літературі того часу не наважився так високо підняти звичайну людину з народу.

2. Характеристика образів — представників з народу

2.1. Наталка Полтавка.

2.1.1. Орієнтовний план до характеристики образу.

I. Наталка — народний ідеал української жінки.

II. Портрет і зовнішність героїні.

III. Риси характеру:

- чесність і сердечна чистота;
- духовна збагаченість;
- працьовитість і кмітливість;
- рішучість і винахідливість;
- любов до матері і шанобливе ставлення до старших;
- освіченість і чемність.

IV. Значення образу, його привабливість.

2.1.2. Цитатна характеристика героїні.

- «Ви пан, а я проста, ви багатий, а я бідна, ви возний, а я простого роду»
- Возний: «Ти одна зложила єму (серцю) позов на вічні роки, і душа моя єжечасно волає тебе і послі нишпорной даже години».
- «...Живемо і маємося, як горох при дорозі: хто не схоче, той не вскубне».
- «Хто живе чесно і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'якої булки, неправдою нажитої».
- Терпилиха про дочку: «...вона добра у мене дитина, вона обі- щала для мого покою за первого жениха, аби б добрий, вийти заміж».

2.1.3. Опрацювання образу Наталки.

- Хто така Наталка?
- Яким чином Наталка протистоїть Тетерваковському? (Не тільки морально, а й розумово Наталка стоїть значно вище за возного. Це особливо яскраво проявилось в сцені першої зустрічі цих персонажів. Героїня обережно, але вміло і вправно відхиляє всі «поползновенья» возного, його замаху на її волю. Обмежений і бундючний, пан не розуміє глибоких сенсентій простої дівчини, неспроможний вдуматись у них. Почуття власної гідності, моральної вищості над возним і йому подібними у Наталки досить сильно розвинене. Тому їй, бідній дівчині, наймищці, зовсім не робить честі сватання до неї пана возного)

2.2. Петро.

2.2.1. Орієнтовний план до характеристики образу.

I. Петро — представник трудового народу.

II. Портрет і зовнішність героя.

III. Риси характеру:

- вірність у коханні, сумлінність;
- працьовитість і чесність;
- щирість і великодушність;
- чуйність і м'якохарактерність;
- нерішучість і слабовільність;
- доброта і співчутливість;
- природна освіченість;
- здатність до самопожертви.

IV. Петро — ідеальний образ бідняка.

2.2.2. Цитатна характеристика.

- Наталка: «Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!» «Ти був бідним, любив мене і за те потерпів і мусив мене оставити, я тебе любила і тепер люблю».
- «Щоб пан возний ніколи не попрікнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержався. Прощай! Шануй матір нашу, люби свого судженого, а за мене одправ панахиду».

2.2.3. Аналіз образу героя.

- У чому виявилася спорідненість образів Петра і Наталки? (Як і Наталка, Петро вірний у коханні. Щоб мати право назвати її своєю дружиною, він «в далеких країнах трудився чотири роки, тобто поневірявся в наймах, відмовляв собі у всьому, складаючи гроші копійки до копійки. Ідеал щастя у Петра такий, як і в Наталки,— дружне трудове життя з коханою людиною. Споріднюють ці образи і такі риси, як чесність, працьовитість, співчуття до інших, готовність до самопожертви)
- Чи здатний бідняк заради свого кохання на самопожертву? (Так. Щоб не образити Терпилиху, він відмовляється від найдорожчого йому — від Наталки; щоб возний не докоряв Наталці її бідністю, віддає їй гроші, зароблені потом-кривавицею)
- Які риси характеру Петра, на думку автора п'єси, заслуговують на повагу? Вірність у коханні, великодушність, доброта, співчуття до інших.

2.3. Микола.

2.3.1. Орієнтовний план до характеристики образу.

I. Микола — сирота без роду, без племені, без таланту і без приюту ».

II. Портрет, зовнішність персонажа.

III. Риси характеру, поведінка:

- безталанність і здатність до співчуття;
- доброзичливість і прихильність;
- волелюбність і оптимістичність;
- патріотизм і мужність;
- відвертість і життєрадісність;
- працьовитість і чесність;
- здатність протистояти труднощам.

IV. Герой-резонер.

V. Микола — втілення патріотизму українського народу.

2.3.3. Цитатна характеристика.

- «Один собі живу на світі, як билинка на полі, сирота — без роду, без племені, без таланту і без приюту».
- «Хоть із мене і непоказний козак буде, та єсть же і негідніші од мене. Люблю я козаків за їх обичай!»
- «Знаю я добре, як тяжко бути сиротою і не мати містечка, де б голову приклонити».
- «Правда, хороша і розумна, а до того і добре, тільки не багата».
- «От такі наші полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хвастаються».

2.3.3. Опрацювання образу.

• Хто такий Микола?

• Чим цей герой відрізняється від Петра? (Вдачею. Бідний і безправний, Микола зазнав уже панської неправди, але це сприяло розвитку одної з основних рис його вдачі — гумору. Микола вміє підмітити в людях і явищах потворне, викривлене і показати його в смішному освітленні)

2.4. Робота в парах.

Зробити порівняльну характеристику Миколи і Петра, їхніх життєвих позицій.

3. Роль і функція пісень у драмі

3.1. Вступне слово.

У «Наталці Полтавці» пісня є суттю твору, формою його існування. Народна пісня, музика були невід'ємною частиною духовного життя народу.

Кожен герой у п'єсі має свою пісню, яка допомагає нам глибше пізнати цей образ. У піснях персонажі виливають свої почуття, висловлюють свої погляди, самохарактеризуються.

3.5.2. Петро.

Сирота без роду, герой сумує, що немає «ні хатинки, нема щастя, ані жінки», «не орано і нічого не сіяно», бо він «один в світі».

У той час, як «у сусіда і хата біла... жінка мила», і «всі сусіда виглядають, всі сусіда поважають» («У сусіда хата біла»).

3.6. Додаткова інформація до теми «Пісні "Наталки Полтавки"».

- Феноменальність твору — 22 пісні.
- Фольклорні збірники, які містять пісні «Наталки Полтавки»: М. Максимович «Малороссийские песни», А. Метлинський «Народные южнорусские песни».
- Автори музики до п'єси-опери: О. Барсиський, А. Єдлічка, О. Маркович, М. Васильєва, М. Лисенко.
- Автор опери «Наталка Полтавка»: М. Лисенко.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

Урок № 26

Тема уроку. Контрольна робота №3. Нова українська література

Мета уроку: формувати уміння й навички створення творів-роздумів на основі власного досвіду; розвивати зв'язне писемне мовлення учнів, уміння виражати свої літературні погляди, співвідносити їх із вивченим матеріалом; виховувати почуття гордості за приналежність до українського народу, любов і повагу до рідної мови.

Тип уроку: урок контролю умінь і навичок.

Обладнання: пам'ятка написання творів-роздумів.

ПЕРЕБІГУРОКУ

I. Організація початку уроку

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Робота над пам'яткою написання творів-роздумів (плакат на дошці)

1. Сформулюйте тезу, яка буде виражати вашу згоду або незгоду (антитезу) з положенням, що потрібно довести.
 2. Доберіть аргументи, які будуть доводити вашу тезу (антитезу). Для цього можна використати особистий досвід; досвід інших людей (за їхніми розповідями); тексти з книжок, журналів, газет; довідкову літературу; радіо- та телепередачі.
 3. Аргументи мають бути переконливими (побудованими на логічності та послідовності їх мовленнєвої презентації), доречними, конкретними та різноманітними:
 - факти з історії та життя відомих історичних осіб, які є частиною загального історичного досвіду людства й мають велике значення для переконання;
 - приклади з художньої літератури збагачують розповідь, підсилюють авторську позицію й характеризують автора твору як вдумливого читача, обізнаного у світовій (або національній) літературі.
 4. Складіть план твору.
 5. Подумайте над мовленнєвими засобами, які потрібно використати, щоб ваше висловлювання було послідовним, аргументованим, емоційним і цікавим.
- 2. Вибір теми твору**
- Національний колорит у поемі І.Котляревського «Енеїда»
 - Проблема війни в поемі І.Котляревського «Енеїда»
 - Роль пісні в п'єсі І.Котляревського «Наталка Полтавка»
 - Моральні принципи Наталки Полтавки

2. Написання творчих робіт на чернетках

3. Самоперевірка, редагування

Надання вчителем рекомендацій щодо вдосконалення творів:

- відповідність роботи темі;
- відповідність конструкцій речень обраному жанру творчої роботи;
- влучність використання лексичних засобів;
- вилучення повторів, одноманітних синтаксичних конструкцій;
- логічний зв'язок між частинами твору.

4. Робота в зошиті

IV. Підбиття підсумків уроку

V. Домашнє завдання

Вивчити біографію Г.Квітки-Основ'яненка, прочитати повість «Конотопська відьма»

Урок № 27

Тема уроку. Г.Квітка-Основ'яненко. Батько української прози. «Маруся» - перша україномовна повість

Мета уроку: ознайомити школярів з життям і творчістю батька української прози; визначити ідейно-тематичну спрямованість твору, ознаки сентименталізму; розвивати вміння виразно читати художню літературу і осмислено сприймати її зміст, грамотно висловлювати власні думки, спостереження, робити висновки; виховувати повагу до творчості митця рідного краю, високі почуття любові до людей, природи, бажання допомогти ближньому.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Г. Квітки-Основ'яненка, книжкова виставка його творів, фотоілюстрації про життя і творчість митця, підручник, текст повісті

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Заслуховування уривків з домашнього твору учнів, які є, на їх думку, найбільш суттєвими, виразними.

III. Актуалізація опорних знань

IV. Оголошення теми, мети, епіграфів. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя
2. Основні віхи життя і творчості письменника

3. Теорія літератури

- 3.1. *Літературний напрям* — це конкретно-історичне втілення художнього методу, що проявляє себе в ідейно-естетичній спільності групи письменників у певний період часу. Літературний напрям є своєрідним синтезом художнього методу та індивідуального стилю письменника.
- 3.2. *Течія (літературна)* — різновид літературного напрямку, який характеризує спільність духовно-естетичного змісту в національній літературі й об'єднує велику групу письменників (наприклад, бурлескне бароко в українській літературі XVI- XVIII ст.).
- 3.3. *Сентименталізм* (фр. *sentimentalisme*, від *sentiment* — чуття) — напрям у європейській літературі другої половини XVIII — початку XIX ст., що характеризується прагненням відтворити світ почуттів простої людини й викликати у читача співчуття до героїв.

Жанри: елегія, медитація, послання, щоденник, епістолярний роман, роман-подорож.

Для сентименталізму характерно:

- намагання показати особистість в рухах, думках, почуттях, прагненнях;
- культ почуття, культ природи;
- утвердження багатства духовного світу представників нижчих станів;
- домінування чіткої ієрархії морально-етичних цінностей;
- збереження класицистичної тенденції поділу героїв на позитивних і негативних.

В українській літературі сентименталізм найяскравіше виявився в повістях Г. Квітки-Основ'яненка. Послідовників сентименталізму було дуже мало, тому в самостійний напрям він не розвинувся.

Реалізм (від лат. *realis* — речовий) — один із творчих методів у літературі та мистецтві, що полягає в правдивому об'єктивному і всебічному відображенні дійсності. Основна властивість — за допомогою типізації відображувати життя в образах, які відповідають суті явищ самого життя.

4. Робота над твором Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»

- 3.1. Переказ цікавих епізодів твору, виразне зачитування уривків повісті з відповідним коментарем.
- 3.2. Джерела для написання твору.
 - Дійсність українського села XVIII — початку XIX ст.
 - Народна творчість: українські балади, ліричні, весільні пісні, фольклорні мотиви (*любові, розлуки, смерті закоханих*). Від народної поезії — образність повісті, від казки й переказу — її розповідний стиль.
 - Герої твору «писані з натури без будь-якої прикраси і відтушовування».
 - Майстерність у виписуванні українських краєвидів у повісті.
- 3.3. Історія створення.

Повість надрукована повністю у 1834 році у книжці «Малоросійських повістей...». Вона стала першим і найпопулярнішим твором серед сентиментальних повістей Квітки. «Маруся» була написана як аргумент

того, що українською мовою можна описати глибокий і складний світ людських почуттів і філософських переконань.

Над текстом повісті письменник працював багато — як ні над одним зі своїх творів. Переробляв окремі місця, додавав чи змінював епізоди, портрети й пейзажі, шліфував мову. Дуже згодилися давні й нові записи прислів'їв, приказок, весільних пісень, похоронних голосінь.

Надто хвилювався Григорій Федорович за долю своєї «Марусі», як її сприйме читач? Чи не знайдуться хулители й недоброзичливці, які почнуть кепкування з нашої мови? Адже багато хто з «учених» та «освічених» вважав, що українською мовою крім лайки й жартів, нічого не можна створити. Та побоювання автора були марні: повість справила велике враження на читача з народу і передової інтелігенції. Перекладена самим автором російською мовою і надрукована в журналі «Современник», вона і в Росії користувалася великою популярністю.

3.4. *Тема:* зображення життя і побуту українського народу к. XVIII — поч. XIX ст., відтворення його душевної краси і високої моральної чистоти.

3.5. *Ідея:* засудження соціальної нерівності, що перешкоджала щасливому життю героїв, уславлення гуманізму, ширості, чесності, доброти, палкого почуття кохання.

3.6. *Основна думка:* закохані не можуть одружитися через загрозу солдатчини та бідність нареченого.

3.7. *Жанр:* сентиментально-реалістична повість.

Повість — епічний прозовий твір, який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням.

Ознаки сентименталізму: письменник наділяє Марусю й Василя надмірною чутливістю й душевною вразливістю, вводить у повість мотиви віщування серця, смерті з туги за коханим; у зображенні Марусиного батька виявилось прагнення Квітки показати життя селянина в прикрашеному вигляді. Василь, як і Маруся, зображений ідеально як зовні, так і внутрішньо; герої закохуються з першого погляду, не можуть жити одне без одного.

Ознаки реалізму: змалювання картини народного побуту, обрядів і звичаїв; відтворення тяжкого лиха того часу — солдатчини. Устами Наума Квітка-Основ'яненко перший в українській літературі сказав правдиве слово про гірку долю жінки-солдатки, беззахисність сиріт у тогочасному суспільстві.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Тема уроку. Г.Квітка-Основ'яненко. Батько української прози. «Маруся». Головні персонажі – уособлення високих морально-етичних якостей простої людини

Мета уроку: стисло охарактеризувати головних героїв твору; розвивати вміння виразно читати художню літературу і осмислено сприймати її зміст, грамотно висловлювати власні думки, спостереження, робити висновки; виховувати повагу до творчості митця рідного краю, високі почуття любові до людей, природи, бажання допомогти ближньому.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: текст повісті, дидактичний матеріал (тестові завдання).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

IV. Оголошення теми та мети уроку

V. Закріплення вивченого матеріалу

1.Проблематика:

- батьки і діти;
- соціальна нерівність;
- життя і смерть;
- пошуки щастя.

2.Характеристика образів твору.

2.1. Маруся.

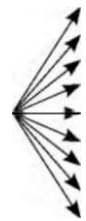
Інформаційне гроно щодо характеру та якостей героїні.

працьовита;
тиха, сумирна, спокійна;
душевно вразлива;
поважає батьків;
вірна, здатна на щире кохання

Матеріал для опрацювання образу.

- Чому Маруся — народний ідеал дівочої краси? (Головна героїня повісті наділена найкращими людськими якостями простого трудового народу. Про красу Марусі свідчить її портрет: «Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці — як тернові ягідки, брівоньки — як на шнурочку, личком червона, як панська рожка, що у саду цвіте, носочок так собі прямесенький, з горбочком, а губоньки — як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки — неначе жорнівки, як одна, на ниточці нанизані»). Особливо наголошено на тому, що Маруся «до усякого діла невсипуща»)
- Як Квітка-Основ'яненко зображує внутрішній світ героїні? (Письменник розкриває поетичність і ліризм її душі, яка так щиро й довірливо розкрилася в коханні до Василя. Зовнішня і духовна краса Марусі ідеалізовані письменником)
- Якими фольклорними рисами наділений художній образ Марусі? (Вона слухняна, покірна, працьовита і релігійна, поважає своїх батьків, старанно працює. Не ходила Наумова донька гуляти з дівчатами ні на вулицю, ні на вечорниці й іншим не радила цього робити. У характері героїні втілюється ідеал скромності)

2.2. Василь.

Василь

Інформаційне гроно щодо рис характеру та якостей героя.

вірність, богобоязливість;
працьовитість і наполегливість;
щирість, здатність на палке кохання;
сирітство і бідність;
шанобливе ставлення до людей;
розум і зовнішня краса; чесність і порядність;
скромність і чуйність;
дотримання патріархально-родинних звичаїв.

Матеріал для опрацювання образу.

- Яким ви уявляєте Василя?

2.3. Наум Дрот та його дружина Настя.

Інформаційне гроно щодо рис характеру та якостей героїв.

ідеальне подружжя;
покірність і доброта;
працьовитість і чуйність до будь-якого лиха, бідності;
любов до Марусі, шаноба до Василя;
патріархальний образ життя;
щедрість, богобоязливість;

заможність, мудрість.

Матеріал для опрацювання образів.

- Як Г. Квітка характеризує ідеальність наума Дрота? (Нау́м Дро́т був паре́нь на у́єє село́, де жив. Ба́тькові і ма́тері слухня́ний, страши́м себе́ покі́рний, ме́ж товари́ством дру́зяка, ні́ півсло́ва ні́коли не збрехав, го́рілки не впи́вавсь, п'яни́ць не терпі́в, з леда́чими не води́всь, а що́ до це́ркви — так хоч би́ і ма́ленький пра́зник, ті́льки пі́п у дзві́н, він вже́ й та́м... Ко́ли проче́є яку́ бі́дність, на́діли́ть по́ свої́й си́лі і со́віт до́брий да́сть)
 - В яких умовах він живе зі своєю дружиною? («Щасливе і заможне життя було в нього з Настею. Їх турбувало лише те, що не було дітей, і не знали вони, кому дістанеться їх добро після смерті. А в них було й воликів пар з п'ять, була і шкапа, були й батраки, було чим і паничину відбувати, і у дорогому ходити, була і нивка одна і друга, ще дідівська, а третю він сам вже купив, так було йому чим орудувати»)
3. Ідейно-художній аналіз твору. Бесіда за питаннями:
- Над чим розмірковує Г. Квітка на початку твору? («...Немає на світі нічого вічного: сьогодні живеш, а завтра — помер»)
 - Чому необхідно покорятися Отцю Небесному? («...Коли вже й пошле за гріхи яку біду, то він же і помилує! Тільки покоряйся йому!»)
 - За що Бог був милосердним до Нау́ма? («Хоч ма́леньке свято́, а він сві́чечку у це́ркві поста́вить, гро́ші ста́рцям розда́сть»)
 - Як письменник вперше характеризує Марусю? («Ходить на вулицю не любила, а ось із задоволенням допомагала батькам, варила їжу, пряла»)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Прочитати

Урок № 30

Тема уроку: Контрольна робота №4. Нова українська література

Мета уроку: перевірити уміння й навички створення творів-роздумів на основі власного досвіду; розвивати зв'язне писемне мовлення учнів, уміння виражати свої літературні погляди, співвідносити їх із вивченим матеріалом; виховувати почуття гордості за приналежність до українського народу, любов і повагу до рідної мови.

Тип уроку: урок контролю умінь і навичок.

Обладнання: пам'ятка написання творів-роздумів.

ПЕРЕБІГУРОКУ

II. Організація початку уроку

III. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

IV. Актуалізація опорних знань учнів

1. Робота над пам'яткою написання творів-роздумів (плакат на дошці)

1. Сформулюйте тезу, яка буде виражати вашу згоду або незгоду (антитезу) з положенням, що потрібно довести.
 2. Доберіть аргументи, які будуть доводити вашу тезу (антитезу). Для цього можна використати особистий досвід; досвід інших людей (за їхніми розповідями); тексти з книжок, журналів, газет; довідкову літературу; радіо- та телепередачі.
 3. Аргументи мають бути переконливими (побудованими на логічності та послідовності їх мовленнєвої презентації), доречними, конкретними та різноманітними:
 - факти з історії та життя відомих історичних осіб, які є частиною загального історичного досвіду людства й мають велике значення для переконання;
 - приклади з художньої літератури збагачують розповідь, підсилюють авторську позицію й характеризують автора твору як вдумливого читача, обізнаного у світовій (або національній) літературі.
 4. Складіть план твору.
 5. Подумайте над мовленнєвими засобами, які потрібно використати, щоб ваше висловлювання було послідовним, аргументованим, емоційним і цікавим.
- ##### 2. Вибір теми твору
- Роль оповідача у творах Г.Квітки-Основ'яненка
 - Втілення християнських ідеалів героями твору Г.Квітки-Основ'яненка «Маруся»
 - Поєднання реального та фантастичного в повісті Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма»

2. Написання творчих робіт на чернетках

3. Самоперевірка, редагування

Надання вчителем рекомендацій щодо вдосконалення творів:

- відповідність роботи темі;
- відповідність конструкцій речень обраному жанру творчої роботи;
- влучність використання лексичних засобів;
- вилучення повторів, одноманітних синтаксичних конструкцій;
- логічний зв'язок між частинами твору.

4. Робота в зошиті

IV. Підбиття підсумків уроку

V. Домашнє завдання